RETAMAXIK RI KAQCHIKEL CH'AB'ÄL

ROX WUJ

Xkitz'ib'aj: **Olga Leticia Secay Choy**
Hector Sincal Toj
Alberto Esquit Choy

B'anöy Wachib'äl: **Margarita Ramírez**

Universidad Rafael Landívar
Instituto de Lingüística
Guatemala, 1992.

RETAMAXIK RI KAQCHIKEL CH'AB'ÄL

ROX WUJ

Xkitz'ib'aj: Olga Leticia Secay Choy
Hector Sincal Toj
Alberto Esquit Choy
B'anöy Wachib'äl: Margarita Ramírez

Universidad Rafael Landívar
Instituto de Lingüística
1992

Colección:	Materiales Educativos en Lenguas Mayas
Serie:	Kaqchikel
Área:	Lenguaje
Directora de Colección:	Guillermina Herrera
Editor:	Ernesto Loukota S.
Autores:	Olga Leticia Secay Choy
	Héctor Sincal Toj
	Alberto Esquit Choy
Ingreso y diagramación:	Rolando Chacach Catú
Portada e ilustración:	Margarita Ramírez

KA'I' OXI' TAQ TZIJ PA RUWI' RE WUJ RE'

Run wuj nqaya' chi awäch wakamin k'o ka'i' oxi' na'oj kichin qawinaq pa taq qatinamit chi rupam, nkitzijoj ri kik'ayewal kib'anon pe ri qawinaq pa taq qatinamit, ri kirayb'äl ri xtani', ri alab'o' richin man nkitz'ila' ta ki' chïk ri qawinaq, ri tzij kib'anon kian ri qati't chi kiwäch ri qate' qatata', ronojel re' nqajo' chi ch'aqa chïk qawinaq yesik'in chi ruwäch re wuj nqaya' pan aq'a' wakamin.

Ri rub'anikil re wuj re', nab'ey k'o jun tzijonïk, k'a ri' nk'utüx jun ka'i' oxi' taq tzij chi awe chi rij ri tzijonïk richin nab'ij achike ri xq'ax kan chi awäch toq xasik'ij. Toq xatzolij yan ri nk'utüx chi awe chi rij ri tzijonïk, k'a ri' nk'utüx achike naq'ijuj chi rij re jun tzijonïk re', ri jun na'oj, ri jun k'aslemal ntzijöx chi rupam re tzijonïk re'. Pa ruk'isib'äl k'a ri' nya'öx ka'i' oxi' taq tzij ri xb'ïx chi rupam ri tzijonïk, ri k'o k'ayewal richin nq'ax chi qawäch.

Ronojel ri tzijonïk, ronojel ri nk'utüx chi rupam re wuj re', ronojel ri na'oj k'o chi rupam re wuj re', ronojel ri k'aslem ntzijöx chi rupam ja ri qawinaq xetzijon, ja ri qawinaq xenuk'un, ja rije' yeyo'on pan aq'a' re jun wuj re' wakamin, nqarayb'äj k'a chi xtqa ta chi awäch richin xtach'ob', xtanojij ta rij chi kijujunal re tzijonïk nb'ïx wawe'.

Nqajo' k'a chi re jun wuj re' xtk'atzin ta richin xtqaya' ruq'ij ri qach'ab'äl richin man xtqamestaj ta ri qach'ab'äl kiya'on kan ri qati't qamama' chi ke ri qate' qatata'; richin chuqa' nqatzijoj ri qarayb'äl, ri qak'ayewal, ri qana'oj, ri qak'aslemal chi ke ri qawinaq chi rupam re jun ka'i' oxi' taq tzijonïk re'.

Nqajo' nqamatyoxij chi ke ri qawinaq xkitzijoj ri kik'aslem chi qe, xkitzijoj ri kik'ayewal, xkitzijoj ri kirayb'äl, xkitzijoj ri kinojb'al chi qe richin nqaya' chi iwäch rix, matyox chi ke rije'.

Chuqa' nqamatyoxij chi re ri tinamït Holanda roma ri ruto'ik rik'in pwäq xkiya' pe richin xel re jun wuj re', re wakamin nqaya' chi iwäch. Matyox chi ke rije'.

NAB'EY TZIJONÏK

RUK'AYEWAL RI MANÄQ TATA'AJ KIK'IN RI ALK'WALAXELA'

Ri nuk'aslem rin ri janipe' in k'iyinäq pe manäq nutata' xk'oje' wik'in, xa qayon kik'in ri wach'alal xojk'oje'. Rin xitijöx richin ninwetamaj ninsik'ij ruwa wuj akuchi' man ntoj ta.

Ri nurayb'äl rin ja ri nink'isib'ej nutijonïk, nink'ïs ri waqi' juna' richin ke ri k'o ütz nink'äm pe chi ke ri nute' chuqa' ri taq nuchaq'. Wakamin in b'enäq rox juna' pa ruwi' ri waqi' juna' xinb'än yan kan. Ri nurayb'äl rin ja ri nb'ek'oje' nuchuxtaq richin ütz jub'a' nqak'wa'j ri qak'aslem kik'in ri wach'alal.

Rin ninwajo' nintzijoj taq röj xojk'ïy pe: öj ka'i', chi öj ka'i' taq xojk'ïy pe manäq qatata', xa qayon, manäq kan ta ütz chuxtäq yeqakusaj, b'aj jotöl kajïl, xa kan ruyon qajnäq kajïl yeqakusaj. Chi öj ka'i' xojk'oje' pa tijobäl.

Rin xinwetamaj ruwäch ri nutata' k'a pa b'eleje' juna', k'a ri xinwetamaj ruwäch. Jun q'ij ri nutata' xch'o'n rik'in ri nute', xub'ij chi re:

—Kojk'oje' junan kik'in ri qalk'wa'l richin nk'oje' jun kikotem qik'in röj, richin nk'oje' jub'a' qachuxtäq chuqa' richin nkik'ül pixab'anïk ri ak'wala'.

Jun tata'aj k'o chi nuk'üt ütz pixab'anïk chi kiwäch ri ralk'wa'l, roma ri' taq rije' xkik'wa'j ki' jun b'ey chïk. Röj xojel el wawe', xojb'e qa B'oko', chi ri' xb'enwelesaj pe ri nab'ey juna' tijonïk richin ri nab'ey taq waqi' juna'. Man xitikïr ta xink'ïs ri nab'ey juna', xa xe pa nik'aj xik'oje' wi kan. Chi rij ri' xinuqa qa wawe', k'a ri' xunk'isa' qa ri nab'ey, ruka'n, rox k'a ri ruk'isib'äl juna'. Taq xinel chi rupam re re', rin manäq kan ta janipe' q'axomal xink'äm pe, matyox chi re ri nute' nutata' in kito'on pe, ja ri manäq kan ta q'axomal nub'anon pe.

Taq ri nute' xkik'äm pe ki', rija' k'o waqxaqlajuj rujuna' taq xinaläx rin. Ri nutata' k'o rik'in jun chïk ixöq. Ri nute' nutata' k'a jantäq nkitzu' ki'. Ri nute' man nrajo' ta nb'e rik'in ri nutata'. Ri nute' k'o k'ïy q'axomal nrïl rik'in rija' roma nuk'ulula' ri jun chïk ixöq pa taq b'ey, k'ïy q'axomal nrïl roma man xkik'wa'j ta ki'.

Taq xkik'wa'j ki' ri nute' nutata', röj xojb'e qa B'oko', chi ri' xojb'ek'oje' wi richin ke ri ninwïl jun ajowab'äl kik'in rije' chuqa' richin nqatün qi' qonojel, richin yojk'oje' junan roma wawe' manäq kikotem ta.

Rin taq xinna' q'anij nuwäch, taq nintz'et chi manäq nutata', rin b'aj janina k'ïy mul xink'utuj qa ¿achike roma taq manäq nutata'? Man jani kan ta jeb'el k'o nuna'oj nqab'ij chi re ri', man ninb'ij ta rin junan rik'in jun nima winäq. Jun ak'wal k'o chi nk'oje' rutata' rik'in taq k'o pa rachoch, rik'in ri te'ej ri tata'aj.

Man wetaman ta rin chi kan qitzij nk'oje' ri tata'aj awik'in richin yaruchojmirisaj rik'in ütz tzij. Rin xuqa jeb'el chi nuk'u'x chi rin k'o nutata', xe k'a ri nutata' ri' k'o rik'in jun chïk ixöq. K'a ri' rin xinch'öb':

—k'o jun q'ij rin xkib'ech'o'n rik'in ri nutata'.

Xb'e'apon k'a ri q'ij taq rije' xkik'wa'j ki', ja ri taq xinna' rin chi xinwïl jun kikotem kik'in, roma rije' xkik'wa'j ki'. Ojer, taq manäq ri nutata' taq ninwïl q'axomal ninnük' ¿Achöq chi re ninb'ij wi, achike nchojmirisan ri nuk'aslem? Kan qitzij na wi, taq man k'o ta ri nutata', taq xa xe ri nute', ri wati't rik'in jun chïk nuchaq' e k'o, taq manäq nutata', achi'el man ninwïl ta achike ri ninwajo'.

Ri nutata' chuqa' xrajo' ta xuya' jub'a' qapwaq, xa ja k'a ri nute' ma jun b'ey xuk'ül ta chi ruwäch ri nutata' roma taq k'a k'äs na ri numama', rija' man nqa ta chi ruwäch nya'öx kan pwäq chi re ri nute', ri numama' xrajo' ta chi rin xik'oje' ta nuyon, xa man ke ta ri' xub'än, rije' xkik'wa'j ki'. Ri nutata' xurayij ta xto'on richin ta chi xiruto' rik'in ri nutijonïk nya'öx chi we taq xik'oje' pe chi rupam ri nab'ey tijob'äl.

Taq xkik'wa'j ki' rije' kan k'o xujel ri', roma taq manäq ri nutata' nk'atzin k'ïy chuxtäq chi we, man jani kan ta k'o jeb'el nuna'oj, man jani kan ta wetaman achike nk'atzin ri etamab'äl. Xa ta ninb'än rin achi'el ta wakamin, manäq ta k'o ri nutata' wik'in, rik'in jub'a' man ta yib'e chïk, xa xe ta rox, ruka'n juna' welesan ta kan. Roma ri nute' man kan ta janipe' k'o rik'in richin ta nuya' chi we. Ri nute' k'ïy juna' xsamäj chi qij, man ta xtikïr xuya' ronojel richin yitijöx, richin ninwetamaj ninsik'ij ruwa wuj.

Rujalon jub'a' ri' ri qak'aslem roma rija' xk'oje' qik'in, k'o rusamaj, rin ninwïl ri ajowab'äl rik'in kikotem, rik'in achike ninb'än richin ninchojmirisaj ri man ütz ta nk'ulwachitäj pa wachoch.

Ri k'ïy xito'on rin ja ri nute', ja rija' xya'on rajäl richin xitijöx. Nqab'ij qa chi re, man kan ta janipe' k'ïy xuya' chi we, xa xe k'a ja rija' xya'on, xukanoj achike xub'än richin xiruto', richin rin xiq'ax pe ri nab'ey juna'.

TATZ'IB'AJ RI NK'UTÜX CHI AWE PA RUWI' RE TZIJONÏK RE YE'

1. ¿Achike roma man k'o ta rutata' taq xk'ïy pe rija'?
2. ¿Achike juna' tijonïk b'enäq wakamin?
4. ¿Achike xjalatäj pa ruk'aslem taq xkik'wa'j chïk ki' jumul ri rute' rutata'?
5. ¿Achike roma nk'atzin ri rute' chuqa' rutata' chi re rija'?
6. ¿Achike ruk'ayewal rilon pe rija' pa ruk'aslem?
7. ¿Achike roma kijachon ki' ri rute' rutata'?

CH'OBONÏK

Achike naq'ijuj rat chi rij re jun tzijonïk xasik'ij ruwäch wakamin. Tatz'ib'aj ri naq'ijuj chi rij.

TZIJ UKUSAN CHI RUPAM RE TZIJONÏK RE YE'

Toq, taq. K'atzinel richin nab'ij taq k'o jun xb'anatäj.

Manäq, man k'o ta. Nukusäx richin toq k'o achike nuk'utuj jun winäq, richin naq'alajirisaj chi ruwäch.

Akuchi'. Richin nab'ij ri xb'anatäj: jun samaj, jun k'ayewal, jun nimaq'ij.

Rik'in. Richin nab'ij achike ri awachb'il, achike rachb'il jun chïk.

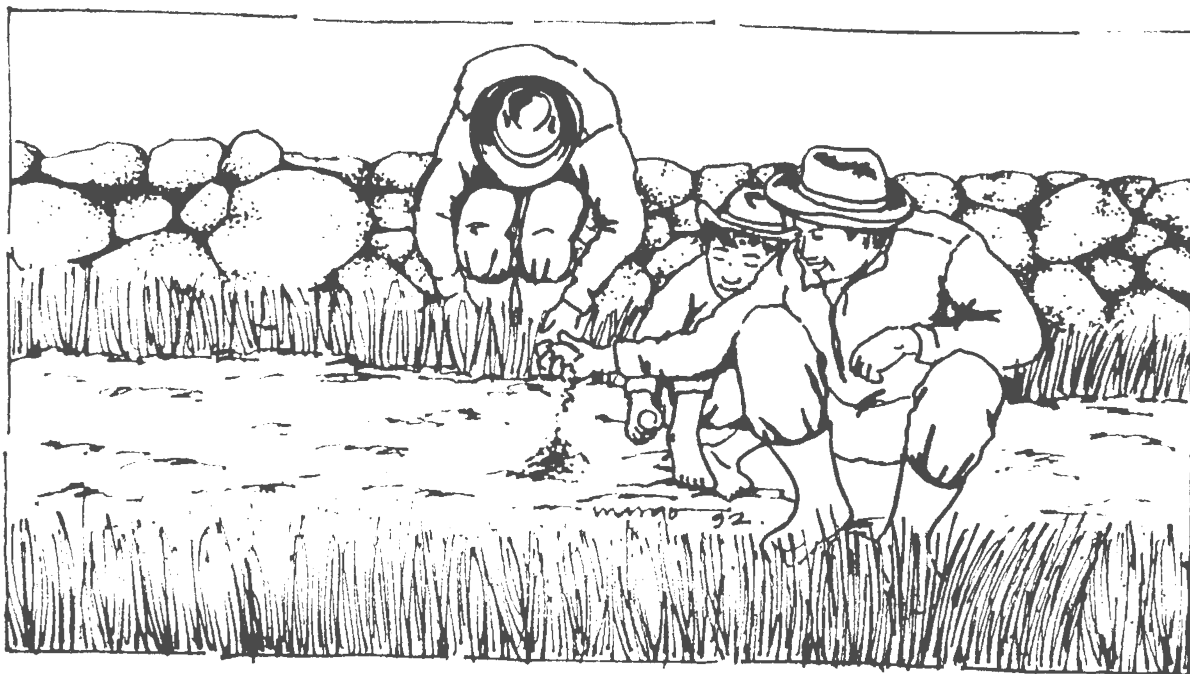
Re re', re ye'. Richin nak'üt jun chuxtäq k'o naqaj chi awe.

La la', la ye'. Richin nak'üt jun chuxtäq k'o näj chi awe.

B'aj. Yalan, janíla.

Q'anej. Eqal.

Che re'. Chi re'.

RUKA'N TZIJONÏK

RI K'ASLEM WAKAMIN

Re wakamin, peja' re k'aslem roma man nkitz'ila' ta ki' ri ak'wala'. Ri ojer, man nkiya' ta pwäq pa qaq'a' ri qate' qatata', xa ja na ri rije' nkilöq' achike ok ri nk'atzin chi qe, ri man xuya' ta chi awe k'o ta' k'a ri'. Ri wakamin ri ak'wala' kiyon chi kiwa yeb'ekiloq'ola' pe achike nkajo', xe nseqer el, ja' pwäq nkik'utuj, jun kimaq'uq', jun nik'aj taq kimaq'uq' nya'öx el chi ke.

—¡Peja' re wakamin! —yicha' qa rin.

¿Achike la re'? Ch'aqa winäq nkib'ij chi ütz, ch'aqa chïk nkib'ij chi man ütz ta. ¿Achike la re'?

Re wakamin, rin ninb'ij chi ütz chïk, roma: peja' kitzyaq ri ak'wala', peja' nkitïj ri winäq, man ke ta ri ojer, man k'o ta qatzyaq, janíla ri way'jal, janíla ri meb'äl. Ke ri' rub'anon pe la wachb'il cha', xb'e pa taq'aj che re rukanuxik rusamaj, xb'erujosq'ij ruxe' kape', xb'eruwuxu' b'o'j, man nch'akon ta ütz, janíla rutz'ilon pe ri'.

Ja k'a re wakamin, la achi'a' yetiko'n ke re nkib'ij:

—Ri winäq ri ojer, man k'o ta kina'oj, roma ri', man k'o ta kichuxtäq, man k'o ta kulew, man k'o ta kixoral nkilöq', roma ri' man k'o ta kina'oj, —yecha' la yetiko'n wakamin.

Achike roma toq xk'oje' pe jub'a' tiko'n wakamin roma ri ruchuq'a' nya'öx ri ulew, ri ojer ri xa man jun achike ta nya'öx rik'in ri tiko'n richin yek'ïy. Ri nata' ri ojer, ronojel ri pa k'isis nb'ïx che re, ja la kikis taq wakäx, kikis taq kej, yerumes chi rukojol k'isis, k'a ri yerujok, yerunojsaj jujun taq koxtar yeruk'uwa'j chi rupam ri rawän, ja ri nuyala' chi ruxe' ri rawän.

Wakamin man k'o ta chïk nk'atzin chi kiwa la rukis chiköp. Ri achi'a' wakamin ruyon chïk la ruchuq'a' ulew nk'ayïx, kaka', ox'ox koxtar nkiya' chi ruxe' jujun k'an, roma ri peja' pwäq, roma la ruchuq'a' ulew nkiya' chi ruxe' la tiko'n. Roma ri nub'ij la wichib'il:

—We xtik'is la ruchuq'a' ulew, ja k'a nb'ek'is la tiko'n.

Roma xa ja la ye' nya'on kitiko'n ri achi'a', mani ri taq awän man yek'ïy ta ye'el pe, roma xa man k'o ta ruchuq'a' nkiya' chi ruxe'. Ke ri' xub'anala' ri ojer, yalan ri meb'a'il.

Konojel meb'a'il kitz'ilon pe ki', ja ri' k'a yeb'ek'ïy pe wakamin manäq chïk k'a, roma chi rupam la tiko'n xek'ïy wi pe.

Ri ojer k'o ta k'a ulew, man ke ta wakamin xe chuqa' ulew nkajo' ri achi'a', xe chïk ri ulew nkilöq' ja re' k'o pwäq roma la tiko'n nkib'än. K'o nkib'ij chi nkitïk lajuj, wolajuj k'an ichaj, xa xe janíla chïk ri rajäl nkik'ayij, roma ri' nloq'otäj ri ulew. Ri ojer ruyon awän, man k'o ta rajäl. Ri wichib'il nijun ntikïr nub'än, xe wi rukinaq', ti rawän, xe wi ri nutïk.

Chuqa' ri rajil samaj ri chi q'ij junan b'enäq ri rajil rik'in ri tiko'n nb'an. Ri ojer ri toq k'a k'o na ri ánima wichib'il xyalöj xyawäj el, nk'atzin ti nupwaq, xa man k'o ta akuchi' npe wi. Toq k'o nk'utun rusamaj chi we, yikikot nuk'utuj rusamaj chi we, po nik'aj pwäq ri jujun kuku' ya', nik'aj q'ij yineran ya' che re ri ninch'äk juwinäq pwäq, nub'ij chi we:

—Tb'e'apon na kan nuway, —ncha' chi we.

—Ütz k'a, —yicha' che re rin.

Yikikot toq ke ri' nb'ïx samaj chi we, nb'epono' ri wäy, xe ok ti lajuj pwäq nya'öx pe chi we, chi ruwa ri jun bojo'y ke'en. Ke ri' xoqa ri ch'aqa chïk ruwachinel k'o chi nalöq', jun ti peraj ati', waqi' pwäq naya' kan chi ruwa, jun pisaj awatz'am kaji' taq pwäq, ke ri', xa junan b'enäq ri rajäl ri chuxtäq, roma b'a ok nach'äk, po jantape' qajnäq ok rajil ri taq chuxtäq. La chum ri jun pwäq ri wakal, ütz jub'a' rajil xa xe k'a man nawïl man jun ri nach'äk. Re wakamin jotöl rajil ri aq'ij po jotöl chuqa' rajil ri chuxtäq. ¡Ay ajaw!, achike xtiqab'än qa.

Achike la k'a juwil ri, xu k'o k'a k'ïy chuxtäq wakamin ri chuqa' xu k'a junan b'enäq. Ke ri' ninb'ij rin:

—K'ayew re q'ij xqaq'asisaj pe, xqatz'et pe juwil ruyon k'ayewal.

Wakamin ütz jub'a', xa ja chïk ri yab'il, ja chïk k'a ri', man k'o ta rutzil. Achike xtab'än xu xe toq nuqa qa.

TATZ'IB'AJ RI NK'UTÜX CHI AWE PA RUWI' RE TZIJONÏK RE YE'

1. *¿Achike rub'eyal ri k'aslem ojer?*
2. *¿Achike rub'eyal ri k'aslem wakamin?*
3. *¿Achike roma wakamin ütz tikon nkibän ri achi'a'?*
4. *¿Ri ojer achike nya'öx rik'in ri ulew richin ruchuq'a'?*
5. *¿Achike roma manäq kichuxtaq ri ojer taq winäq?*
6. *¿Achike kisamaj nkib'än ri ojer richin nkiq'axb'ej ki'?*

CH'OB'ONÌK

Achike nab'ij rat, ütz man ütz ta ronojel re xtzijöx.

TZIJ UKUSAN CHI RUPAM RE TZIJONÏK RE YE'

Pwäq. Peq.

Peja'. Janíla ütz, janíla jeb'el, tik'asäs.

Juwil. Jurayil.

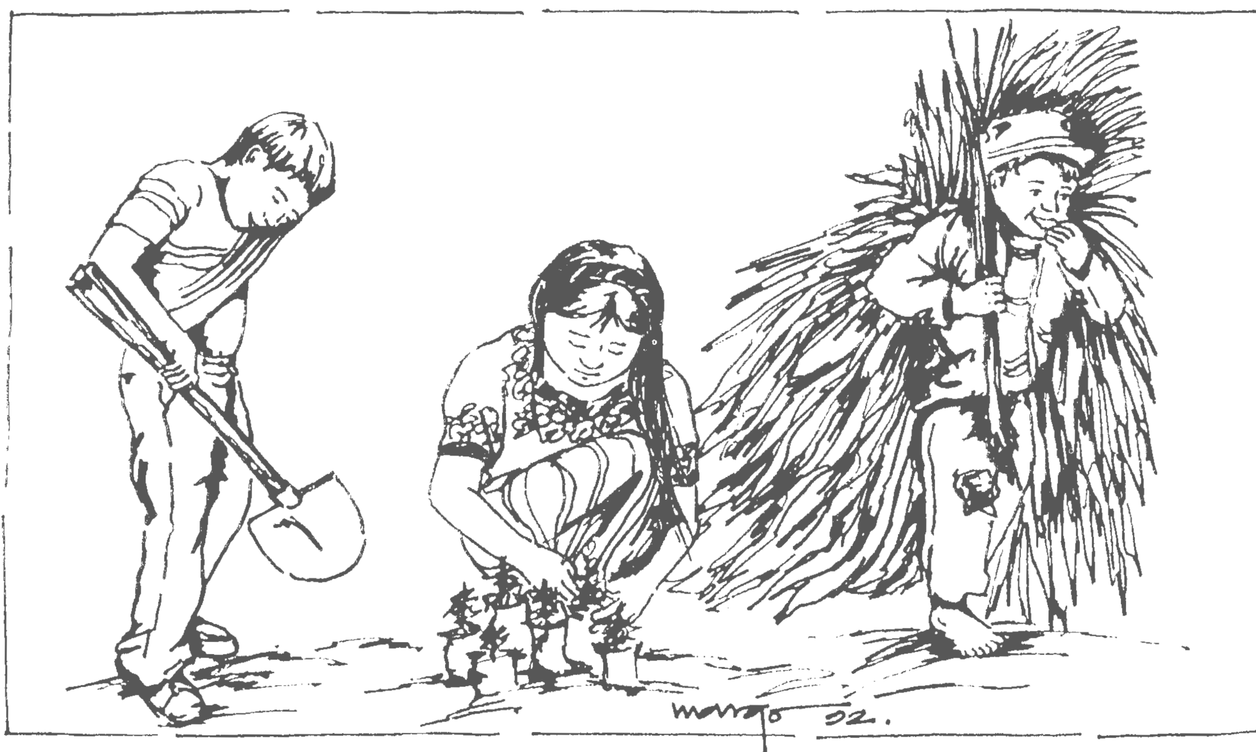
Miyax. Nya'öx.

Kuku'. Q'e'l.

Achike la'. Achike na'.

Chi ruwa. Chi ruwäch.

Mani. Ne', toq nab'ij chi man nk'achoj, man nb'anatej ta, roma jun nab'ey chuxtäq.

ROX TZIJONÏK

RI SAMAJ RICHIN NQAQ'AXB'EJ QI'

Richin nqaq'axab'ej qi' k'o chi nqab'än qasamaj, k'o chi nqakanuj ruwachinel qasamaj; nqab'än k'ayinïk, nqato' qi' rik'in qasamaj.

Rin richin ninq'axb'ej wi' pa jay ninkanuj la okusan chïk tzyäq, ja la ye' ninkanuj, ja la ye' nink'ayïj. Juntäq ninch'äk junitz' ti nupeq chi rij ri taq tzyäq, ja ri' ninkusaj richin ninq'axb'ej wi', man janipe' ta k'ïy xa ja ri ninkusaj, kan ta k'ïy nupeq manäq xa kan eqal yiq'ax kik'in ri ak'wala'.

Ri ch'aqa nimalaxela' wal taq nkïl jub'a' taq kipeq juntäq nkiya' ka'i', wo'o' maq'uq' chi we, juntäq taq manäq kik'in man jun achike nkiya' chi we.

Ri ojer chuqa' xipeteyaj pa nimatinamit, ninb'än el ti nub'osel, xa man kan ta k'ïy ninch'äk chi rij, ja ri' ninb'än pe ti nuloq'oj chi re, ninlöq' pe taq nukab', nuq'utu'n, ke ri' yinuqa qa chi wachoch.

Ri achin janíla oyowal nub'än wik'in roma nq'ab'är, janíla ratixal, k'a ri' nub'ij chi we:

—Akuchi' na ach'akon pe re', —ncha' chi we.

Xa ba chike ri ninlöq' pe, ninlöq' pe ti nuq'utu'n, ja ri ninb'än richin yojwa' qa, ja ri nub'ij chi we:

—Akuchi' na ach'akon pe re', —ncha' chi wichin.

Ja ri' k'o jantäq q'ab'arel nuqa qa, ja ri' janina nub'ij chi we. Juntäq k'a, man q'ab'arel ta, man jun nub'ij.

Ja ri' xe ok jun q'ij ti juwewäs ninb'än el jub'a' ti nub'osel, xa xek'iyïr chuqa' re ak'wala' chi nuwa man yitikïr ta chïk ninb'än el nub'osel, xe chïk kilixik ri ak'wala', xe ri ninb'än. Taq xink'ayij b'osel xa kan xe ri ninb'än el wawe' richin nb'ek'ayij apo chi la' pa nimatinamit, taq yitzolin pe, man jun chïk nink'äm pe xa kan xe janipe' ok xinch'äk pe ri, ja ri' ninkusaj qa, ja ri' nink'ïs chi man jun chïk kan ta achike k'ayij ninb'än. Ja ri chuqa' k'ayew xiq'ax rik'in ri achin.

Wakamin roma nuyon, kan yitikïr jub'a', akuchi' yib'e wi, yib'e. Yib'e pa wuxuj ichaj, pa wuxuj alb'ertïx nenb'ana' ch'ajo'n chi taq jay, yib'eq'inon kik'in winaqi', nenb'ana' nuq'in. Jun maq'uq' ninch'äk jun q'ij, che re ri ninch'äk, ninlöq' nik'aj etab'äl ti nukab', nik'aj etab'äl ti nuxkoya', xe ok ri ninlöq' el, ja ri nenya' chi ke ri taq wal; ke ri' k'a nub'anon pe.

Wakamin man yib'e ta chïk pa wuxuj ichaj, wakamin ja ri taq tzyäq ukusan chïk ja ri yenkanuj, ja ri' ninch'äk jun ti nupeq chi rij, ja chïk ok ri ninkusaj richin ninq'axab'ej wi'. Xe chïk ri' ninb'än wakamin.

Wakamin ütz chïk jub'a' yiq'ax, man ke ta toq k'o ri achin, roma rija' b'aj natixan, man jun ütz yinel wi. Wakamin roma nuyon, akuchi' yib'e wi ninwïl el jun ti nuk'ayij, ja ri yib'e', ja ri ninwïl jub'a' ti nupeq kan stape' xe richin ninq'axb'ej wi', wakamin ütz jub'a' ninwïl, man ke ta ri' toq k'o ri achin.

Toq xinuqa qa rik'in chïk ri walte':

—Tab'ana' b'o'j, —ncha' chi we'.

Toq nk'achoj nik'aj etab'äl:

—Ja ri wakamin nqalöq' chïk nik'aj etab'äl ab'atz', ja ri' nab'än jun apo't, —ke ri' nub'ij chi we.

K'a ri', toq nk'achoj nub'atz', ninb'ij apo che re. K'a ri' nulöq' chïk ch'aqa nub'atz', k'a ri' ninb'atzij. Nulöq' chïk bätz' k'o rub'onil, yensol chïk ri taq nub'atz', k'a ri xinb'än jun ti nupo't.

Ke ri' ri xek'achoj nupo't k'a pa jun ka'i' juna', k'a ri' xinlöq' jun ti wuq. Ke ri', pa kaka' juna' ninlöq' jun ti wuq, k'a ri' ninb'än jun ti nupo't.

TATZ'IB'AJ RI NK'UTÜX CHI AWE PA RUWI' RE TZIJONÏK RE YE'

1. ¿Achöj chi re nuq'axb'ej wi ri' ri ixöq ntzijon re tzij re ye'?
2. ¿Achike rusamaj xya' roma ri ralite'?
3. ¿Achike nuk'ayij rija' wakamin richin nuq'axb'ej ri'?
4. ¿Achike nuk'ayij ojer pa nimatinamit richin nuq'axaj ri' rija'?
5. ¿Achike runa'oj ri rachijil ri ixöq toq k' k'äs na?
6. ¿Achike nulöq' ri ixöq che re ri nuch'äk chi rij ri ruk'ayij?
7. ¿Awetaman rat akuchi' k'o wi ri nimatinamit?

CH'OB'ONÏK

Tach'ob'o' rij runa'oj ri rachijil re ixöq ntzijon chi rupam re jun k'aslem re ye'.

TZIJ UKUSAN CHI RUPAM RE TZIJONÏK RE YE'

Chaq xe. Xa xe, chaq ke ri', xa ke ri'.

Q'utu'n. Rikil.

Anchi'. Akuchi', ankuchi', k'uwi.

B'atz. Chij, b'ätz.

Chi wichin. Chi we.

Junitz'. Jub'a'.

RUKAJ TZIJONÏK

RI ALIB'ATZI'

E k'o lajuj wal, e oxi' xek'ule' taq k'a k'äs ri tata'aj, taq xköm rija' e wuqu' xek'oje' kan wik'in rin, ja ri' xenwilij. Chi ke ri wuqu' ak'wala' xekib'ek'ama' pe kixjayil e ka'i' wal, ja ri xenwelesaj el wik'in. Ninna' rin chi man yitikïr ta kik'in, man yitikïr ta ninya' che re jun alib'axel ri nk'atzin che re rija'. Ke re' xinb'ij chi ke:

—Rin ninb'ij chi ütz yixel el wik'in, rix la xa k'a iyon, yixtikïr yixq'ax pan ik'aslem —xinb'ij chi ke ri wali'.

Jub'a' chïk ri xpe chïk jun wali', chuqa' ke re' xinb'ij chi ke:

—Ütz yixel wik'in, rin xa man yitikïr ta yixinwilij, xa k'a e k'o na taq koköj wik'in, ke ri man yitikïr ta iwik'in. Ke ri' xe'el el, xe chïk e wo'o' ak'wala' xekanäj kan wik'in.

Ri wali' yalan ütz k'a kina'oj; ri wali' man k'ïy ta ik' xenk'wa'j roma rin man yitikïr ta ninya' kiq'utu'n, rik'in jub'a' ri ninya' apo chi ke man nkitïj ta, rin xa manäq k'ïy ti nupeq richin ninb'än k'ïy loq'oj, roma ri' xenwelesaj el. Chuqa' man xinwajo' ta rin xenk'wa'j roma rije' jun chïk jay e petenäq wi, ri wochoch rin kan jun chïk wi, xa achike na ok yentïj, roma k'a ri' xenwelesaj chanin. Man jun wali' xyalöj ta wik'in, xe jun ka'i' oxi' ik' xek'oje' wik'in; ri jun nik'aj juna' xkoje' wik'in, ri jun chïk oxi' ik'. Xenwelesaj roma rin man yitikïr ta yenwilij.

Xe chïk taq wal xek'oje' kan wik'in, rije' man yinkitzijoj ta, yinkipoqonaj jub'a'. Jun alib'axel rik'in jub'a' nutzijoj chi man ütz ta ri aq'utu'n, man nutïj ta chi awäch, roma ri' man xeyalöj ta xenk'wa'j.

K'a e k'o na koköj xtaq wal wik'in, rije' k'a nkajo' na kitzyaq, nkajo' rajäl ketamab'al, nkajo' rurikil kiway, rin rik'in k'a rayil poqonal ninch'äk ronojel ri ninya' chi ke, roma k'a ri' xinb'ij chi ke ri ka'i' wal chi xa xe oxi' q'ij yek'oje' el wik'in.

Xinb'ij chuqa' chi ke ri wal:

—Rix la xa ix achi'a', xa ixk'ajola' na, k'a jeb'el yixtikïr yixsamäj richin nich'äk ipeq, richin niq'axaj jab'el iwi' kik'in la iwixjayil, nitïj ri niwajo', man jun achike xkixtz'eton richin npe ta iwoyowal chuqa' richin npe ta koyowal ri iwixjayil.

Roma ri man yixk'oje' ta wik'in richin ke ri' man jun k'ayewal chi qakojöl.

TATZ'IB'AJ RI NK'UTÜX CHI AWE PA RUWI' RE TZIJONÏK RE YE'

1. *¿Ütz, man ütz ta kina'oj ri alib'axel?*
2. *¿Janipe' ralib'axel xek'oje' ri ixöq ntzijon chi rupam re tzijonïk re'?*
3. *¿Achike roma xerelesaj el chanin ri ralib'axel rik'in?*
4. *¿Janipe' ik' xeyalöj ri rali' rik'in?*

CH'OB'ONÏK

¿Achike nach'ob' chi rij ri runojb'al re ixöq ntzijon chi rupam re wuj re ye'?

TZIJ UKUSAN CHI RUPAM RE TZIJONÏK RE YE'

Alib'axel: alib'ätz

RO' TZIJONÏK

RI WINÄQ NKITÏJ KIQ'IJ PA RUWI' KIK'ASLEM

Xenimär q'anej ri ak'wala', ri tata'aj xuchöp ruqumik ya', kan nuqüm wi k'a ya' ri' xe man kan ta yalan achi'el nub'än wakamin, wakamin yalan nuqüm ri ya', man yojrumey ta chïk, xojrumestaj kan jumül.

Manäq chïk kitzyaq ri ak'wala', rin ninlöq' jub'a' tzyäq ja ri yentzak'ij, ja ri nintz'ïs richin ninb'än kipo't taq wal. Ri tata'aj man yojrumey ta, rija' xb'e ruk'u'x chi rij ri ya'. K'a runaj k'a xtzolin ri ruk'u'x, k'a ri' xuya' jub'a' taq qachuxtaq, ri qatzyaq man nulöq' ta, manäq, k'a pa kaka' juna' k'a ri' nuya' jub'a' taq qawachinaq.

Achike roma xub'än ke ri', roma ri ya' xuqüm, k'a qajnäq rajil chuxtäq, ronojel qajnäq rajil, xa ja k'a rija' manäq nb'eruch'aka' pe rupwaq richin k'o ta nulöq', man jun. Chuqa' ri wachinäq qajnäq kajil xa xe chuqa' ri jub'a' ok nach'äk, achike nqab'än richin nqalöq' k'ïy qawachinaq man yojtikïr ta, k'a runaj k'a xojtikïr.

Xqatïj qaq'ij, roma röj ojer manaq qixim, xa yojloq'on, manäq qixim, manäq qakinaq', manaq qulew. K'a runaj xk'oje' runa'oj ri achin, k'a runaj xumöl ti rupeq, xa wolajuj rukajk'al che re jun maq'uq' nuch'äk, k'o re xe jun maq'uq' nuch'äk; K'a ri' xumöl, xumöl, eqal xmolotäj jub'a' rupwaq.

Ri ojer k'a qajnäq na rajil ulew, xa kawinaq maq'uq' rajil ri k'an xqaya' kan röj. Eqal eqal xk'oje' ri qaway, man nqatïj ta chïk poqon, ojer ri' k'o mul k'o qaway k'o mul manäq, xa ke k'a ri' xqakoch' pe ri k'ayewal; k'a ja re öj k'o wakamin. Wakamin xqïl jub'a' ti qulew, k'o ti qachoch xa xe k'a ronaj jub'a' xqab'än, xqatïj na qaq'ij; rin xisamäj, ninb'än nukem, nink'ayij nupo't, ninb'än kamixa' k'a ri' nink'ayij.

Ri ojer b'aj xeq'ax winaqi' aj näj wawe' k'a k'a ri' xojchojmir jub'a', chi ke ri winäqi' yeq'ax nqak'ayij el qawachinel, xa ke ri' ri xqïl jub'a' ti qapeq, xitikïr xinb'än ti nuloq'oj, ri achin man jun b'ey xuya' ta nupeq.

Ke ri' xojtikïr xqalöq' ti qulew, k'o k'a jub'a' qachuxtäq ri' xe man yojtikïr ta nqalöq', k'a ronaj xojtikïr xqalöq'. Toq rub'anon tzape k'o qulew, tzape ta k'o qa chuxtäq man jun rub'eyal b'aj öj meb'a', molo' xchojmïr ri achin. Ke ri' ri qak'ayewal qaq'axam pe pa qak'aslem, ri ak'wala' e k'o wakamin e chawon chïk. Ri ak'wala' xe ajowex, xe ajowex. Nim k'ayewal qaq'axam pe, k'o k'a mul k'o qapeq k'o k'a mul manäq.

Röj taq xqak'wa'j qi' manäq qachoch, man jun achike k'o qik'in, man jun qachoch xya'öx kan, xqakanoj na achike xqab'än richin xqab'än jun ti qachoch, k'a molo' na. Pa jun rex jay xojk'oje' wi, ke ri' rachoch ri wachijil, achike roma

röj xojk'oje' pa jun rex jay, roma kan ninwajo' wi ri achin, chi ri' xojk'oje' pa jun rex jay, manäq k'a qawachinaq, man jun qasi', xa nqab'ekanuj ketaq ri'.

Manäq qulew, man jun; man roma ta k'a ri' nqab'ij chi kan yalan k'ayew ri qak'aslem, manäq, man xojruya' ta pa k'ayewal; k'ayewal k'a chi qe ri' xa xe röj xqakanoj achike xqab'än richin xojq'ax, xinkanoj rub'eyal rin roma wetaman ninb'än nuk'ayïj, nink'ayïj kape pa taq wotäq, pa taq ox'ox, nik'ayïj kab', ninmöl saqmolo' k'a ri' nink'ayij chïk el, ox'ox peq nya'öx kan ri saqmolo' chi we, nink'ayïj el waqxaqi', ke ri' xqak'wa'j qi'.

Jub'a' chïk ri xepe taq qalk'wa'l, man janipe' ta ok nqach'äk, xepe qalk'wa'l, ri achin nsamäj pa b'anoj b'ey, rija' nuch'äk wo'o' rik'in nik'aj, rik'in ri', man yojruq'axaj ta, roma rija' nq'ab'er, manäq ok ti rupeq, rin ninb'än taq nuk'ayïj ja ok ri nqaq'axb'ej qi'.

Jub'a' chïk ri' nqakanuj qapeq, yib'e Ixim'ulew ninmöl el jo'q, q'oq', k'ix ja ri' nenk'ayij el richin xqaq'axb'ej qi' kik'in ri xtaq wal. Rija', ri achin yiruto' k'a jub'a' ri', xa xe nik'aj manq'uq nuya' kan chi we, ri nuya' kan chi we ja ri ninkusaj richin ninlöq' el ruwachinaq rija', ke ri' nuk'ïs chïk el jun b'ey chi qawäch, man jun chïk nkanäj kan chi qe röj kik'in ri taq wal. Rin roma wetaman ninb'än nukem, ja ri xinb'än, che re k'a re' xqaq'axab'ej qi' kik'in ri ak'wala', rik'in nupwaq, rik'in kitzyaq, ja ri' xinq'axab'ej wi'.

Ojer kan yasamäj xa man jun rajil ri nab'än, jun ti akem xa kan jub'a' wi ok rajil, jun ti apa's nab'än rajil jun wo'o' rukak'al, wolajuj rukak'al manq'uq'. Nab'än ta apa's xe ok jub'a' nel kan chi rij. Ri b'ätz' qajnäq na ok nawïl kan, tab'ana' qa, tak'ayïj qajnäq chïk ok chuqa'. Ronojel chuxtäq qajnäq rajil, xa chuqa' qajnäq ok nach'äk, manäq janipe' ta ok nqalöq', man jun nloq'otäj ta qawachinaq.

Wakamin nqatïj qaq'ij kik'in ri taq wal, ninb'än ti nuk'ayïj, ninb'än ti nukem, ronojel ninb'än, xa b'a chike chuxtäq yenwïl wetaman chi nk'ayitäj, nink'ayij. Xink'äs el kichuxtäq ri taq wal, xinya' kitzyaq, xinya' ronojel chi ke ri taq wal, man kan ta ronojel k'a ri' ri, xe xinb'än ri k'atzinel chi ruwäch ri Ajaw k'o chi la' chi kaj, xinya' kichuxtäq.

Wakamin k'a ri' xchojmïr jub'a' ri achin, rija' xchojmïr jub'a', nab'ey pe ri' xa xok nuyab'il.

Wakamin k'a ri' xchojmïr, k'a ri' nulöq' kitzyaq ri ruk'ajol, k'a ri' nuya' qachuxtaq, man jun kan ta chïk qak'ayewal wakamin. Wakamin k'a ri' jun ka'i' juna' ri ütz qab'anon pe jub'a'.

TATZ'IB'AJ RI NK'UTÜX CHI AWE PA RUWI' RE TZIJONÏK RE YE'

1. *¿Achike k'ayinïk xub'än ri ixöq richin xq'ax kik'in ri taq ral?*
2. *¿Achike roma man nya'öx ta rupwaq ri ixöq?*
3. *¿Achike rub'eyal toq xe'el chi rupam ri meb'a'il ri ntzijon chi rupam re wuj re ye'?*
4. *¿Achike ruk'ayewal ruchajin ri achin chi rupam re tzij re ye'?*
5. *¿Achike xkib'än richin xetikïr xkilöq' jub'a' kulew?*
6. *¿Achike jay xeya'öx wi toq xkik'wa'j ki' rije'?*
7. *¿Achike rub'anun ri rajil ri wachinäq ri ojer?*

CH'OB'ONÏK

Tatzib'aj ri nanojij chi rij re jun tzij re xasik'ij, xawak'axaj wakamin.

TZIJ UKUSAN CHI RUPAM RE TZIJONÏK RE YE'

Wachinaq. Chuxtäq, ruwachinel.

B'atz'. Chij.

Peq. Pwaq, pwäq.

RUWAQ TZIJONÏK

RI PIXA' CHI KE RI ALK'WALAXELA'

Ri wal rin man jun b'ey akuchi' ta xeb'e wi, roma rin yenb'ochi'j. Ninb'ij chi ke:

—Ke la' nub'än la itata' la', man ütz ta la nub'än, man ütz ta achike nub'än; rix tiloq'oq'äj la itata' —xinb'ij chi ke rin. —Tiloq'oq'ej ruwäch, stape' ntijon ya', stape' k'o qachuxtäq stape' manäq, k'o chi nioq' ruwäch la itata', man jun b'ey kixb'e chi nuwäch, man jun b'ey kixb'e pan ik'. Man jun kixb'e —yicha' chi ke.

Xkak'axaj ri ak'wala' man jun akuchi' ta xeb'e wi.

Ri jun nimalaxel wal, roma k'o oyowal pa qachoch roma ri' taq xb'e, k'a b'aj ko'öl ok taq xb'e rik'in jun achin, k'a ri' waqlajuj rujuna' taq xb'e.

Wakamin k'a k'o jun wal b'enäq pa tijob'äl, xa xchojmïr ri kitata' ja rija' nya'on achike nk'atzin che re. Achi'el ninb'ij che re ri wachijil rin:

—Xe ta k'a rajil aya' k'o, ja k'a kichin ri awalk'wa'l ri' man jun achike naya' kan.

Xojchapon ta k'a qi' rik'in ri' xa xe xrelesaj kan ri jun nab'ey qalk'wa'l pa tijob'äl. Chi öj ka'i' xojtojon ri rutijoxik, roma man jub'a' ta ok pwäq nak'ïs chi rij jun ak'al ri k'o pa tijob'äl; jub'a' k'a ri tata'aj jub'a' k'a rin xqab'än che re ri qameb'äl, wakamin xel yan ri jun. Ri jun chïk k'a ri b'enäq, ke ri' ronojel mul nqato' qi' rik'in ri tata'aj. Akuchi' ntijöx wi, rin ninya' el ri nk'atzin che re, ke ri' nqato' qi' rik'in ri wachijil.

Ojer ri' ri wal itzel nkina' che re, juntäq nkich'ojij che re ri kitata':

—¿Achike roma taq ke re' nab'än chi re ri qate'?, janina ruyab'il yan xaya', xojamestaj kan jumül.

Wakamin ri wal nkib'ij chi re ri kitata':

—Röj yojkikot roma xk'is ri q'axom, man jun chïk nab'än ta achi'el taq k'a naqüm ri ya'.

Wakamin richin nqaq'axaj qi' nqato' qi', rija' nsamäj rik'in ri ruch'ich, k'o q'ij k'o samaj k'o q'ij xa manäq, man nrïl ta rejqa'n. Junteq nrïl jub'a' rejqa'n, ke ri' nub'än. Rin chuqa' yisamäj ja ri nqato' qi' nqaq'axaj qak'aslem.

Rin ninb'än tz'iso'n, yitz'iso'n jub'a', k'o ninchilab'ej, ja ri yenk'ayïj nupo't. Rin yenk'ayïj po't juk'an chïk tinamït, yeb'enk'ayij juk'an chïk tinamït, rija' man jun achike ta nub'ij chi we, man achi'el ta ojer akuchi' yib'e wi, b'enäq rija' chi wij, rija' nutz'et akuchi' yinok wi rin, rija' ruk'wa'n ramaj chi wij, janipe' ramaj nenb'ana' yinel el, achike ramaj ri yinuqa qa, ronojel retaman roma b'enäq chi wij.

Man jun achike ta nub'ij chi we wakamin, roma retaman chi rin man chöj ta ninsäch ri nupeq nuch'akon. Wetaman ninchojmirisaj, taq rija' nutz'et chi manäq nupwaq nub'j chi we:

—Tachapa' el jun apwaq chi ri' —ncha' chi we taq k'o rupeq rija'. —Xa ja ta k'a la' junan qichin ri' —ke ri' nub'ij chi we.

Ja ri, junan yojsamäj, ja ri nuya' jun b'ey qachuxtaq pa jun wuqu' q'ij, wi k'a k'o na nqajo' chi rukojöl q'ij ja ri rin yib'anon.

TATZ'IB'AJ RI NK'UTÜX CHI AWE PA RUWI' RE TZIJONÏK RE YE'

1. *¿Achike nub'ij ri te'ej chi ke ri ral toq nutz'et chi ri kitata' nq'ab'är?*
2. *¿Achike nkiq'axab'ej wi ki' rije' rik'in ri rachijil?*
3. *¿Achike rusamaj ri tata'aj?*
4. *¿Achike kib'anon che re ri kipwaq rik'in ri rachijil?*
5. *¿Achike roma man jun nub'ij ri achin ri nb'ek'ayin ri ixöq juk'an chïk tinamït?*

CH'OB'ONÏK

¿Achike naq'ijuj rat chi rij ri ruq'ijub'al ri ixöq ntzijon chi rupam re jun tzijonïk re ye'?

TZIJ UKUSAN CHI RUPAM RE TIJONÏK RE YE'

Ya'. Tzam, k'ey; ri ya' nq'ab'arsan.
Ramaj. Mej; jun mej, ri k'atzinel chi awe richin nk'achoj jun asamaj.
Chilab'ej. Peyob'ej; nak'utuj utzil che re jun chïk richin nub'än jun asamaj.

RUWUQ TZIJONÏK

RUK'ASLEMAL JUN MEB'A'

Ka'i' nujuna' toq xköm ri nute', rik'in nutata' xik'oje' kan. Ri nute' xub'ij che re ri nutata':

—Wakamin ja k'a la ti xtän natz'et kan jub'a', ja k'a la jun nok'an el, ja k'a la ye' natz'et kan rat.

Ke ri' ri nutata' xirilij rin, k'a nintïj nutz'um chi ri', ri nutata' xuya' rutz'um wakäx chi we. Rik'in ri nutata' xik'ïy wi pe.

Ke ri' xe toq xinimär pe' jub'a', xib'e pa ik' rik'in jun kaxlan rub'i' ya Chawela chi ma Kayetano, xik'oje' chi ri'.

Ri nutata' xukanoj ruka'n nute'. Ri nutata' nub'ij che re ri nuxib'al:

—Wakamin nqak'ayïj jub'a' qixim richin nqalöq' ruq re xtän.

Ri ojer rinutata' kexa oxi' raqän q'ab'aj ninkusaj.

—Ütz k'a —ncha' ri nuxib'al.

Xpe ri nutata' xub'ij che re ri ruka'n nute':

—Wakamin nqak'ayij el jub'a' qixim richin nqalöq' ruq re xtän —ncha' che re.

—Ütz wan ri' —xcha' ri ruka'n nute'.

—Na re, k'o ta chïk rutzyaq re xtän, xu k'o ta ri nloq'on rutzyaq rija —ncha'.

—¡Ay!, ütz wan ri' —ncha' che re.

Wakamin ri', xpe ri nata' nub'ij:

—Wakamin xtinb'ij k'a chi awe chi la jun ixöq kaxlan rub'i' ya Chawela, yaruk'utuj pan ik'. Jät pan ik' rik'in, roma rin man xtinlöq' ta ri atzyaq, man ninlöq' ta'. Rin nintz'et chi man k'o ta chïk atz'yaq roma ri' xink'ayïj jub'a' qixim richin nqalöq' ri atzyaq. Wakamin yab'e pan ik', chi ma Kayetano.

—Ütz k'a —yicha' che re rin roma rin janíla ninrayïj yib'e pan ik'.

Ja xpe ri nutata', ja xch'o'n rik'in ri kaxlan ixöq ri', ri kaxlan ixöq xub'ij pe:

—¡Ay!, tak'ama' pe k'a, xa kan ninwajo' ok rija', tpe pan ik' wik'in, tk'oje' wik'in' —ncha'.

Ke ri', ja xiruya' kan ri nutata' rik'in, chi ri' xik'oje' pan ik rik'in, man xixule' ta qa chïik chi wachoch, man chïk xib'e ta qa juwil. Rik'in chïk nuxib'al wawe' xik'oje' wi, chi ri juwil xik'oje' wi.

Xik'ïy k'a pe ri', toq xpe ri nunimal -k'o jun nunimal ke re Pan Q'än-, toq nub'ij:

—Wakamin xa nb'e chi wij la nuchaq' richin ninwaq'omaj pe, k'a xtinya' na pe ronojel raq'on, ronojel che re k'a ri' xtipe chïk wawe —ncha' che re ri nutata'.

—Ütz k'a, xe wi ke ri', ke k'a ri ri' —ncha'.

Ke ri', xib'e qa chi rij, ke ri' ja chïk ri nunimal xinaq'oman pe k'a k'a ri' xik'achoj pe ri. K'a ri xipe chïk jumül wawe'.

Ketaq ri' xik'oje' kik'in la wali', kik'in rije' xik'ïy wi pe, ke ri' xe toq xk'oje' el nuk'u'x, xe toq xkib'ij el chi we chi yib'e Ixim'ulew, yib'esamäj, k'o jun xrïl el nusamaj, xib'e Ixim'ulew, xib'esamäj, xe nink'ïs kan ri wik' ja yipe kik'in la wali' yentutz'eta' kan, yentutz'eta' kan, k'a ri' chïk jumül yib'e. Ketaq ri' jantape' yipeteyaj ik', ik', yipe, ja k'a ri nub'anon pe toq xik'ïy pe.

TATZ'IB'AJ RI NK'UTÜX CHI AWE PA RUWI' RE TZIJONÏK RE YE'

1. *¿Janipe' rujuna' toq xköm ri rute' rija'?*
2. *¿Achike roma man xkilöq ta rutzyaq rija'?*
3. *¿Achike roma toq xkib'eya' kan pan ik' rija'?*
4. *¿Achike xkik'ayij el toq xkilöq' rutzyaq?*
5. *¿Achöj rik'in xk'oje' wi nab'ey b'ey pan ik' rija' toq xb'e pan ik'?*

CH'OB'ONÏK

Tatz'ib'aj achike ri naq'ijuj chi rij ri ruk'aslem re jun xtän re ye'.

TZIJ UKUSAN CHI RUPAM RE TZIJONÏK RE YE'

Jantape'. Junelik, toq man najäl ta ri nab'än, ri asamaj.

Xnimär. Xk'ïy, ja ri' naq'asisaj chi rupam ronojel ri k'aslemal toq k'a at ak'wal na k'a yab'e'ok na jun nimawinäq.

RUWAQXAQ TZIJONÏK

RI PIKO'J

Yisamäj rik'in ri jun kaxlan, roma k'ate' xapon qa ri b'lachuxtuq achin, ri a Meyel xapon qa jun q'ij, alaxb'äl q'ij chi ri', yimeson pa b'ey, chi ri' ninmäs ruchi' ri ruk'aj wuj ri; rija' xrajo' xwolöl kan wik'in, rin achib'eyel man xinwak'axaj ta xinb'än che re, xpa'e' pa rutza'n b'ey. Wakamin nub'ij rija' chi we, roma rin xinel pe:

—Wawe' aj k'a at k'o wi —cha' chi we.

—Ja —yicha' che re, —wawe' in k'o wi.

Ke ri' ja xojch'o'n xojtzijon qa, xa xe ri q'ij ri' man k'a wetaman rin ri nub'ij chi we:

—Rin yatinwajo' —ncha' chi we.

—Ay, rat xa man qitzij ta nab'ij, rat xa k'o achöj chi re yach'o'n wi —yicha' che re.

—Wakamin man k'o ta achoq chi re yich'o'n wi, xk'oje' k'a ri', man xtinnojij ta tzij, xe wakamin man jun achike k'o ta pa nuk'aslem —ncha' chi we.

—K'o ke ri' nkib'ij, xa man qitzij ta —yicha' che re.

—Man jun achike ta ninwajo', man jun achike K'o pa nuk'aslem, rin qitzij ninb'ij chi awe, kan qitzij yatinwajo' —ncha' rija'.

—Tab'ana' utzil kinab'ejacha' kan jub'a —yicha' che re.

—Yab'enya' kan, xe tab'ij chi we chi yinawajo' rat —xub'ij chi we.

—Kape chïk na k'a junb'ey k'a —xinb'ij che re.

Ke ri' xqaya' chi qawäch janipe' yojtzijon chïk junb'ey.

—Yipe Tumingo —xub'ij chi we.

—Ütz k'a —xicha' che re.

—K'a xkinawoyob'ej k'a —xcha' chi we.

—Ütz k'a —xicha' che re rin.

Ke ri xpe ri Tumingo, ke re xinb'ij chi re rin:

—Rin ninwajo' yinel el chi re', roma man ütz chïk ninna' ri in k'o wawe' —yicha' che re.

—Ütz wan ri —ncha' chi we. —Xe wi ke ri' anojin, ke k'a ri ri'. Wi nawajo' yab'esamäj rik'in jun mo's ninb'ij chi re ri akuchi' yisamäj rin, rije' nkikanoj jun aj ik' —ncha' chi we.

—Qitzij, tab'ij che ke k'a, achike na xtikib'ij —yicha' che re.

Ke ri' rija' xub'ij chi re ri mo's, ri mo's xub'ij chi ütz k'a. Rija' xub'ij chi we rin chi ke re' xkib'ij:

—Tak'ama' pe k'a, nqajo' —xub'ij ri mo's.

Ke ri' xiruk'wa'j, xib'e rik'in ri rajaw rija'. Wakamin rija' nub'ij chi we:

—Ütz re xape richin ke ri' jataqil yatintz'et. Yantz'et wi yatzijon rik'in chïk jun —ncha' chi we.

—Achike chik k'a nab'ij rat, man nijamajo' ta nuwäch richin yitzijon, xa k'o wan samaj ri'.

—Qitzij ri nab'ij, xe k'o xtani' ri ke ri' nkib'än.

Ke ri' xik'o ri q'ij, xe toq xub'ij chi we:

—Wakamin xa ja xink'ïs re nusamaj, xb'e'apon ri q'ij ri aq'ijun, yab'e chöj ke ri chi wij xa man yab'e ta, we man aq'ijun ta yab'e chi wij tab'ij juwil chi we. Roma kan qaq'ijum wi chi yab'e chi wij, wakamin taq'ijuj tanojij ütz ütz ri achike nab'än —xcha' rija'.

Ke re' xinb'ij che re rin:

—Rin yatinwajo', nuq'ijun yib'e chi awij, xe k'a chuqa' ninb'ij chi awe chi rat taq'ijuj ütz, man k'a ri' manäq chïk xkinawajo' ta, man xkik'atzin ta chïk chi awe —xicha' chi re rin.

Ke ri xub'ij ri achin:

—Rin xinq'ijuj yan roma ri toq ninb'ij chi awe, wi xa ta ntz'uk tzij ri', man jun ta ninb'ij chi awe —xcha' rija'.

Ke ri' xinb'ij chi re chi ütz k'a.

—Ri ate' atata' achike k'a nkib'ij ri' —xicha' chi re rin.

—Rije' man jun achike ta nkib'ij roma rin xinb'ij yan chi ke, rije' yojokik'ama'.

Ke ri xb'e'apon ri q'ij chi yojb'e chi rachoch ri a Meyel, ke re' xub'ij chi we:

—K'a xtak'än pe ri atzyaq roma chqijun nqab'än el che re richin nkik'wa'j el ri nute' nutata' —ncha'.

Toq xeb'e'apon ri rute' rutata', xuya' pe ri qatzyaq chi ke. Xik'o jun ka'i' oxi' ramaj k'a ri' xojel pe röj, xojb'e nab'ey pa k'aybäl, xqab'eloq'o' jun nuperaj, xulöq' jun nukol rik'in jun nusut; rija' xulöq' pe jun rupawi', ke ri' xqab'än.

Toq xojb'e'apon chi rochoch ri a Meyel, män ninwajo' ta chïk yinok chi rochoch. Ke re' nub'ij chi we:

—Katok apo k'a, achike chïk k'a la ke la ri'.

Rija' rub'in chïk chi ke ri rute' rutata' chi tkib'ana' apo jub'a' qachuxtäq. Toq xojok apo ri', nub'ij ri walite':

—Xixpe.

—Ja' —xcha' rija'.

—Kixok pe k'a —xub'ij ri rute'.

—Matyox ok chi awe —xicha' che re rin.

Ke ri' xkiya' pe nuch'akat, xkiya' pe nurikil, xojwa' qa; ke ri xqab'än.

TATZ'IB'AJ RI NK'UTÜX CHI AWE PA RUWI' RE TZIJONÏK RE YE'

1. *¿Achike rub'in ri achin nch'o'n che re rija'?*
2. *¿Akuchi' xketamaj wi kiwa rije'?*
3. *¿Achike rusamaj ri xtän ntzijon wawe'?*
4. *¿Achike xkitzijoj rije' toq xketamaj kiwäch?*
5. *¿Achike rub'eyal toq xb'e rija' rik'in ri ala' yech'o'n wi?*
6. *¿Achike xub'än ri ralite' toq xeb'e'apon chi rachoch ri ala'?*

CH'OB'ONÏK

Tab'ij achike naq'ijuj chi rij re rub'eyal re toq xketamaj kiwäch rije'.

TZIJ UKUSAN CHI RUPAM RE TZIJONÏK RE YE'

Piko'j. Tzijonïk, chob'onïk chi kiwäch ri xtani', kik'in ri alab'oni'.

Riki'l. Q'utu'n, ja ri ruki'il ri wäy, ronojel wa'in, ichaj, ti'ij, kinäq'.

Nwolöl. Tzijonïk, tzij nub'än jun ala' richin nq'olon rik'in jun xtän.

RUB'ELEJ TZIJONÏK

RI RURAYB'ÄL JUN XTÄN

Wakamin rin rik'in ri tijonïk nya'öx chi we ninna' chi k'o ütz etamab'äl ninwïl, ja ri' nurayb'äl taq xkib'echojimir, taq xkib'e'ok nimawinäq richin ninwïl jun ütz k'aslem. Ri nurayb'äl rin ja ri' yento' ta ri meb'a'i', rin chuqa' xa in meb'a'.

Ri nurayb'äl rin ja k'o ta jun q'ij, ri man ketaman ta nkitz'et ruwa wuj xtiketamaj ta nkisik'ij ruwa wuj. Rin ninrayij yik'oje' ta chi ruwäch jun nimajay, chi kiwäch jun molaj winaqi' richin ta yich'o'n kik'in, richin ta ninya' jun ka'i' oxi' na'oj tzij pa kiwi', yojtzijon ta kik'in chi rij ri etamab'äl, chi rij ru rutz'etik ri ruwa wuj, nintzijoj ta jub'a' jun ka'i' oxi' na'oj chi ke.

Toq xtib'e chïk apo jub'a' q'ij chi nuwäch, k'o jun nurayb'äl rin, ri nurayb'äl ri' ja ri nink'ïs ri etamab'äl richin yento' ri nuchaq' k'a e k'o na kan chi wij, roma rije' k'a e ko'öl na, xa k'a jub'a' tkichöp el tijonïk.

Ri nurayb'äl ja ri ninya' to'ik, rin ja ri' ninwajo'. Chuqa' nurayb'äl rin ri yik'oje' chi kiwäch winaqi', yentijoj ta taq xtinwelesaj ri nutijonik.

Rin we xtinwïl achike xtinb'än richin xkiq'ax, ri Ajaw chi la' chi kaj xkiruto' ta rik'in ri nuto'ik xtikiy'a ri nute' nutata' richin xtinwelesaj ri wetamab'äl. Chuqa' rin ninrayij yib'e pa etamab'äl akuchi' ta ntzijöx ruch'ab'äl ri Ajaw ri k'o chi la' chi kaj.

Roma na wi man jun ta achike ta chuxtäq, man ta nq'ax chi qawäch, man nchojmïr ta. Chuqa' ri nurayb'äl rin ja ri yib'e ta akuchi' yatijöx rik'in ütz taq tzij richin ke ri' nya'öx ütz pixab'anïk chi we, richin nachojmirisaj awi', richin chuqa' yatok ta jun winäq ri k'o ruq'ij.

Rin nurayb'äl chi rupam re jun ka'i' oxi' juna' petenäq, ja ri nink'is ta ri wetamab'al nuchapon. Chi rupam re jun juna' re', jani ta na xinrayij ke ütz yinel chi rupam re wetamab'äl richin ke ri' ri chuxtäq ri man ta nchojmïr, yitikïr ta ninchojmirisaj, richin ke ri ninwetamaj ta k'ïy, richin man jun xkib'etzäq. Roma ri' ri nurayb'äl rin ja ri yento' ri meb'a'i'.

Wakamin k'ayew jub'a' ninna' ri tijonïk nink'ül, rik'in jub'a' man kan ta janipe' ruk'ayewal, xa jub'a' nunojib'al ninwajo'. K'o ka'i' tijonïk man kan ta nq'ax chi nuwäch, nurayb'äl k'a xkench'äk re ka'i' tijonïk re', xtinya' k'a yalan nuk'u'x rik'in richin xkitikïr xtinch'äk; roma ja re nurayb'äl rin ri nuchapon.

E k'o chuqa' e ka'i' taq nuchaq' e b'enäq pa tijob'äl, rije' e k'o pa nab'ey juna'. Ri nurayb'äl chi ke rije' ja ri nb'ekila' ta achike ri nurayb'en apo chi nuwäch rin, nb'ekila' ta rije' ri ütz taq na'oj, nketamaj ta rutz'etik ri wuj, yechojmïr ta pa kik'aslem.

TATZ'IB'AJ RI NK'UTÜX CHI AWE PA RUWI' RE TZIJONÏK RE YE'

1. *¿Achike nurayb'äj ri xtän wakamin?*
2. *¿Achike nurayb'ej ri xtän toq xtib'erelesaj ri rutijonik?*
3. *¿Achike nurayb'ej ri xtän chi ke ri taq ruchaq'?*
4. *¿Achike nurayb'ej ri xtän kik'in ri meb'a'i'?*
5. *¿Achike roma nunojij ri xtän chi k'ayew jub'a' nub'än chi ruwäch ri tijonïk?*
6. *¿Achike nrajo' nb'erila' ri xtän rik'in ri tijonïk nub'än wakamin?*

CH'OB'ONÏK

Tatz'ib'aj achike naq'ijuj chi rij ri rurayb'äl re jun xtän re ye'.

TZIJ UKUSAN CHI RUPAM RE TZIJONÏK RE YE'

Pixab'anik. Utziläj taq na'oj nya'öx koma ri winaqi' taq e ri'j chïk, re na'oj re' chuqa' nkiya' ri te'ej tata'aj.

RULAJUJ TZIJONÏK

RI NUK'ASLEM OJER

E yo'x ri ak'wala' xek'oje' toq xköm ri nute'. E k'o ch'aqa chïk wach'alal e kamináq el; xe öj ka'i' rik'in la nuxib'al xojk'oje' kan, junan qate', junan qatata'. E k'o ch'aqa chïk nuxib'al xe man junan ta ri qate', ja k'a ri' nq'axon chi qe janipe' xojk'ïy pe.

Rin man ninna' ta toq xköm ri nute', roma k'a in ko'öl chi ri', toq xköm rija' xik'oje' kan jun ka'i' oxi' rik'in ri watit. Toq ri qatata' xukanoj ruka'n qate' xojk'oje' jub'a' kik'in rije', taq xeq'ax ri q'ij, ri qaruka'n qate' xojroqotaj el, rin xib'e pa ik', wo'o' rukak'al taq pwäq xinch'äk ri jujun ik'. Chi ri' ntïj kinäq', ri kinäq' jun utziläj q'utu'n, chuqa' nkitïj ti'ij, nkitzïk ri ti'ij, nkisa'. Ninnojij rin ri kinäq' man junan ta ruki'il achi'el ri kinäq', ri kinäq' kan yalan wi ütz titij. Pa wachoch rin xe nqatïj ri tzayin ya', q'utun ik, ichaj; ja ri' nqatïj.

Ri akuchi' yisamäj wi, ronojel ninb'än, nixöj ri tz'o', ninpon ri wäy, yimeson, ronojel ninb'än; xiyalöj xisamäj rik'in ri kaxlan ixöq, rija' yalan xirajo' roma ri ninxik' wi. Jun q'ij ri', jun chïk ixöq xub'ij chi we:

—Kape wik'in rin roma wawe' man naxöj ta tz'o', xe jujun taq samaj nab'än, nab'eya' ake'en, wi xkape nintoj lajuj rukak'al manq'uq' ri jun ik' chi awe'.

Roma numunil chi rij jun chïk wo'o' taq manq'uq' xinel el ri ri akuchi' yisamäj wi, xib'e rik'in ri jun chïk kaxlan ixöq, chi ri' chuqa' junan nintïj.

Ke ri' toq xik'ïy pe xib'e rik'in la wichib'il, rik'in rija' junan xinb'än pe, xintz'ila' wi roma nkiqej kocho ri.

Ja k'a toq xb'an oyowal pa tinamït ri' xekamisäx k'ïy winäqi', man jun chïk achin xtz'etetäj wawe', e k'ïy xeköm, jujun achi'a' xkewaj ki' ja ri' ri man xeköm ta, ri wichib'il xrewaj ri'.

K'a ri xojb'e pa xulan qa, pa taq'aj, chi ri' xojb'e wi, chi ri' xya'ox qasamaj, rusamaj ri wichib'il ja ri nuch'ojch'ojirisaj kape, ja ri' nkisamajij, röj ri ixoqi' yeqilij ri achi'a' yeb'e'apon qa, nqab'än kiway. Ri jujun ch'ay kiwa'in nqaya' ka'i' etab'äl chi ke jujun achi'a', oxi' taq pwäq nqab'anb'ej wi ri jujun ch'ay wa'in.

Yojyakatäj pa oxi' ramaj nimaq'a', ke ri' nqaxoj ri tz'o', k'a ri' yojponon qa, pa wo'o' ramaj xojk'achoj yan. Ke ri' xqab'än ri wo'o' rukak'al juna', ke ri' xqab'eb'ana' ri pa xulan. Roma k'a ri' janíla xqatzila' qi', k'a ri' xojtzolin pe jun b'ey chïk wawe'.

Ke ri' xojosamäj chïk re wawe', wawe' xqijun rajaw ri samaj. R. achoq rik'in nisamäj ri wichijil, jun q'ij xub'ij che re:

—Nink'ayij jun k'an awulew —ncha' che re.

Ke ri eqal xulöq' kan ri wichib'il ri jun k'an ulew, xa ke ri' taq xojk'oje' jun xti ruxil qaxoral, eqal eqal xqalöq' kan jun xti ruxil ulew.

Kan nub'ananäj ri wichib'il xb'eyawäj pe chi nuwa, richin nqaq'axab'ej qi' xinb'anala' nukem, xinb'anala' nukem roma xb'eyawäj ri wichijil. K'a ri' xib'eyawäj chïk rin, roma ri' ninb'ij rin chi xa xojtz'olin chi kij re'.

Rin ninb'ij chi wakamin ütz b'a ri k'aslem chi qawäch röj. Ojer xa nqalöq' qixin, man yojrub'än ta, man k'o ta qapwaq.

Taq xqak'äm pe qi' rik'in ri wachijil yalan xojsamäj, man yojwa' ta ütz kik'in ri xtaq wal. Roma ri' xb'eyawäj ri wichib'il chuqa' ri ak'wala'. Wakamin ütz b'a. Wakamin wi k'o asamaj chi q'ij pa kaji' wo'o' ramaj xatzolin pe, wi xa asamaj rat, awichin rat, yatzolin pe achike ramaj nawajo' rat.

Toq xojb'e pa xulan xqaya' kan ri qasamaj, ri qach'alal, ri qab'anikil, ri qawinaq. Kayew ruk'aslem jun winäq mayab'. Wakamin ri winaqi' man kan ta yeb'e chïk pa taq xulan roma xq'ax chi kiwäch chi ri k'aslem k'ayew jub'a' xe man kan ta achi'el ri pa taq xulan, pa taq'aj.

Ri k'aslem wakamin xujel jub'a' ri' chi ke ri winaqi' ri xetikïr xkik'ül jub'a' tijonïk, xkib'än jalajöj taq samaj, chuqa' ch'aqa chïk na'oj. Re winaqi' re' xa e jub'a' ok. Konojel b'a' ri winaqi' mayab' k'a k'ayew na ri kik'aslem. Ri winaqi' ri xujel jub'a' ri' ri kik'aslem tz'aq rupam ri kocho, tz'aq ruxe', ch'ich' ruwi'. Ri ch'aqa' chïk winaqi' ri e k'o pa juyub'äl k'im ruwi' ri kocho, patz ri ruxe', ulew rupam, man k'o ta kipwaq.

Ri winaqi' nkib'ij chi we rin:

—Man q'alaj ta chi k'o chïk lajuj rukajk'al ajuna' —yecha' chi we, roma k'a in ak'wal na in kitz'et.

Rin man kan ta xiyawäj, man kan ta achi'el xub'än ri wichib'il. Man roma ta k'a xintz'ila' pe wi' yalan ta xiyawäjxe, manäq; man xiyawetaj ta roma chuqa' kan xinwilij wi wi', k'o xintïj, ri akuchi' xik'oje' chi ik' kan k'o wi ri xintïj roma ri' kan k'o b'a' wuchuq'a'.

Ri wichib'il janíla xsamäj, man jun kan ta k'a xrilij ri' roma laq ri' kan yalan nyawäj, yalan chïk ri'j ntz'et chi nuwa rin; rin xek'oje' waqlajuj wal, lajuj ri xeköm, waqi' ri e k'äs. Ja ri' qak'ulwachin pe kik'in la wach'alal, yalan nqak'owsaj b'is, nqatzila' qi'; wakamin qayon chïk öj k'o, xojel pe pa qaxoral ri akuchi' öj k'o wi, xojq'ax pa tinamït rik'in la jun wal ala'.

TATZ'IB'AJ RI NK'UTÜX CHI AWE PA RUWI' RE TZIJONÏK RE YE'

1. *¿Achike ri utziläj rikil nb'ïx chi rupam re tzijonïk re ye'?*
2. *¿Achike nab'ey rsamaj xrïl ri ixöq?*
3. *¿Akuchi' xeb'esamäj wi ri ixöq chuqa ri rachijil toq xb'anatäj ri oyowal pa kitinamit?*
4. *¿Achike samaj xub'än ri ixöq pa taq'aj?*
5. *¿Achike roma toq nub'ij ri ixöq chi k'a ak'wal na ntzu'un chi ruwäch ri rachib'il?*
6. *¿Janipe' ral xek'oje' ri ixöq?*
7. *¿Janipe' ral xeköm ri ixöq?*

CH'OB'ONÏK

Tatz'ib'aj achike naq'ijuj chi rij ri k'aslem ntzijöx wawe'.

TZIJ UKUSAN CHI RUPAM RE TZIJONÏK RE YE'

Stape'. Ja ri toq man ütz, man ja ta qitzij rub'anikil ri nab'an che re.

Tz'aq. Kowläj taq xan, jay b'anon chi ab'äj.

Wichib'il. Jun winäq nk'oje' rik'in jun chïk, kachib'il ki', jun ixöq rik'in jun achin.

Qocho. Qachoch.

Yo'x. Nb'ïx ke ri' chi ke ka'i' ak'wala' taq pa jun b'ey ye'aläx.

RUJULAJUJ TZIJONÏK

RI KIKOTEMAL NKIYA' RI AK'WALA'

Waqxaqi' wal xek'oje', e ka'i' xeköm. Ri jun k'a ti nene' taq xköm, taq xköm man kan ta xinna' roma oxi' ok q'ij xk'oje' wik'in, achike la ri xok che re, man xinwetamaj ta achike roma xköm el. Ri wal ri' man jun xinna' ta taq xköm el.

Ri jun chïk xti wal ala', re wal re' xnimär yan pe, rija' ntikïr chïk nuto' ri rutata' pa samaj. Kan ke ri' wi ri xtaq alab'o', nkito' ri kitata' che re ri kisamaj: nkib'än awex, xa b'a chike kisamaj nkib'än, nkich'äk' xti kipwaq. Ri xtaq wal rin nkilöq' chïk kichuxtäq, k'o re' nkiya' pe jub'a' nupwaq richin ninb'än nuloq'oj, roma ri' man kan ta ninna' ri nqaq'axaj qi', yojkito' chïk rik'in ri qameb'äl.

Toq e koköj na ok ri ak'wala', k'a ja na rat k'o chi natz'et achike nab'än che re ri aloq'oj, nakanuj ri apwaq. Toq nim chïk jun ak'wal ntikïr jub'a' yeruto' ri kite' kitata'. Yalan juwil xqana' toq xköm ri jun ti k'ajol. Ri e k'o wakamin yeb'e chi q'ij, eqal nqaq'axaj qi', yikikot kik'in re taq wal.

Yeb'e ta re taq wal chi nuwa rin, yiköm roma nub'is, roma ri' toq man ninwajo' ta yeb'esamäj näj. Ri ak'wala' nkib'ij chi yeb'e pa nimatinamit, nkajo' yeb'esamäj chi ri', ja ri nkirayij rije', xa ja k'a ri rin man ninya' ta q'ij chi ke chi yeb'e. Rije' chuqa' nkinimaj nutzij, nkinimaj ronojel ri nb'ij chi ke, man e itzel ta ak'wala'. K'o ak'wala' ri man nkinimaj ta tzij, man e ütz ta, roma ri' k'o winäq ri nkib'ij chi k'o ak'wala' ri man achike tab'än chi ke kan ja ri nkib'än ri achike nkajo' rije'. Re wal rin man ke ta ri chi kiwa.

Re wal kitz'eton pe achike nuq'axan pa nuk'aslem, ronojel ri k'ayesal nuq'axan chuqa' rije' kilon pe, roma laq ri' e utziläj ak'wala', nkinimaj nutzij.

Kaji' taq alab'o', ka'i' xtani' ri wal e k'o, chi konojel e waqi'. Ka'i' juna' kikojöl ri wal, xek'oje' chanin. Taq jub'a' kikojöl ri ak'wala' k'ayew jub'a', natz'ila' awi'; achike xtab'än k'a xe wi ke ri' ke ri', roma ri' ninb'ij chi ke la ak'wala':

—Tinimaj tz'ij, man tib'än ri man ninimaj ta tzij, roma ke ri' man ütz ta, tinimaj tz'ij roma röj qetaman chi ke ri ütz chi ke ri man ütz ta, rix xa k'a re yixnimer pe, jani achike ta iwetaman, man iwetaman ta achike ruk'ayewal ri k'aslem, röj re janíla qaq'axan pe.

Ri nute' k'ïy na'oj xub'ij xusipaj chi we, rin xinnimaj pe rutz'ij, matyox che re ri Ajaw ja re' in k'o pe wakamin; roma ri' rix tinimaj qatzij achike ri ütz nib'än che re ri ikaslem.

Ri te'eja' janíla nkiq'ijuj pa kiwi' ri kal, achike xtab'än xe wi man nkinimaj ta atzij, wi k'o man ja' ta nkib'än chi awa k'o chi ye'akoch' roma kan awal wi

k'a ri', man xtawoqotaj ta el. Toq ke ri chuqa' nab'än chi ke xa k'ayew nkib'än chi awa.

Jun te'ej jantape' nq'axon ruk'u'x chi kij ri ral, roma xu kan ral wi k'a ri'. Roma ri' ninb'ij rin chi k'o winäq ri man k'o ta kal, nkirayij jun. Achike xtab'än, xe wi man k'o ta awal, stape' narayij yek'oje'.

Roma ri', röj re k'o qal, keqajo'. K'o winaqi' ri yekoqotaj el ri kal pa taq kocho, man yekajo' ta chïk. Ri ke re' nab'än man ütz, man ütz nqab'än ke re chi ruwa ri ruwach'ulew.

Ninb'ij rin chi k'atzinel yek'oje' re ak'wala' roma koma rije' chuqa' ri Ajaw yarutewuchuj, ja rije' ri nkiya' akikotemal, stape' k'a yenaqalon ki' ri' nkiya' kikotem pa awachoch. Wi yab'ison ta koma rije' yakikot jun b'ey chïk, nkich'uch'ursaj ri ak'u'x, koma rije' man nawajo' ta yaköm, stape' janíla ri ak'ayewal koma rije' yawa' chïk qa... taq e k'o ak'wala' pa jun ach'alal ri'il man jun nimalin pa qocho.

Roma ri ninb'ij chi k'o chi yek'oje' awal. Rin ninrayij chi ke ri wal ütz xtikib'än chi ruwäch ruwach'ulew, man ta xtikitz'ila' ki' achi'el re xintzila' pe wi rin. Richin nkïl jun utziläj kik'aslem k'o chi yesamäj, naya' kina'oj, nak'üt jun ch'ajch'ojläj b'ej chi kiwa.

TATZ'IB'AJ RI NK'UTÜX CHI AWE PA RUWI' RE TZIJONÏK RE YE'

1. *¿Janipe' kijuna' ri ak'wala' toq nkichöp samaj?*
2. *¿Achike to'ik nkiya' ri ak'wala' chi ke ri kite' kitata'?*
3. *¿Achike nkajo' ri te'ej tata'aj pa kiwi' ri kajk'wa'l?*
4. *¿Achike rub'anikil toq nkiya' kikotem ri ak'wala' chi ke ri kite' kitata'?*
5. *¿Achike' roma nub'ij ri ntzijon chi k'o chi yek'oje' ri ak'wala'?*
6. *¿Achike kib'anikil ri ak'wala' xetzijöx kij chi rupam re jun tzijonïk re'?*

CH'OB'ONÏK

Tatz'ib'aj achike naq'ijuj chi rij re jun tzijonïk re ye'.

TZIJ UKUSAN CHI RUPAN RE TZIJONÏK RE YE'

Junelik. jantape'.

Leq. Ja ri' nuq'ajuj rik'in jub'a'.

Janíla. Janina', kïy. Toq jun chuxtäq nimaläj rub'anikil.

Stape'. Toq man ja' ta nub'än jun a chuxtäq nakoch' awa rik'in jun chïk.

RUKAB'LAJUJ TZIJONÏK

RI K'ATZINEL NK'ÜT CHI KIWA RI AK'WALA'

Jun ak'wal janina k'atzinel nk'üt chi ruwäch ri ütz taq na'oj, ronojel k'a re na'oj re' xtik'atzin pa ruk'aslem richin ke ri' taq xtik'ïy rija' ütz b'ey nuk'wa'j el. Jun ak'wal ri ronojel nk'üt chi ruwäch, nuya' ruq'ij ri retamab'al, man jun chïk nelesan pa rujolom. Ronojel k'a ri xtretamaj janina xtk'atzin che re pa ruk'aslem.

Taq jun ak'wal man nya'öx ta pa tijonïk, re jun ak'wal re' taq nk'ïy pe we nrïl jun samaj rik'in jub'a' man nya'öx ta che re roma man q'axnäq ta pa etamab'äl, roma ri' k'atzinel nya'öx pa tijob'äl jun ak'wal richin retamab'al, richin ke ri' nk'ïy rik'in jun rutziläj k'aslem chuqa' ütz runa'oj.

Chuqa' nqajo' nqab'ij chi ke ri uk'wayöl taq b'ey, ri q'atöy taq tzij, nkikanoj ta achike nkib'än richin ta k'o kitzyaq ri ak'wala' ri manäq akuchi' nkib'ek'ama' pe. K'ïy winäq pa taq juyu' e mestan kan, man jun achike ta nkik'ül, rije' man yetikïr ta ye'el pe roma ri b'ey janina k'ayew, ri ch'ich' man nb'e'apon ta kik'in, rije' yekanäj kan chi ri' pa taq kachoch, e mestan kan jumül.

K'o k'a ak'wala' yeqatz'et e tz'il tz'il, xa koma ta k'a rije' ri uk'wayöl taq b'ey npe ta jun nojib'äl kik'in richin ta yekito' chi konojel, yikito' ta ri winaqi' aj pa q'ös e mestan kan, k'o ta jun achike nb'an richin yeto'öx jub'a' richin kitzyaq, kiway, richin ketamab'al.

Roma manäq ketamab'al ri ak'wala' yeq'ol el. Chi rupam re q'ij wakamin janina k'ïy man ütz ta nqatz'et, achi'el ri kamisanela', ri eleq'oma', ch'aqa chïk. K'o winäq man ütz ta kina'oj nkiya' kina'oj ri ak'wala, ja k'a ri ak'wala' nkib'ij:

—Ütz k'a.

—Tib'ana' re re', —yetaqchi'x ri ak'wal:

—Ütz k'a —yecha' rije'.

Ke re' nkib'än ri ak'wala' roma rije' man nya'öx ta ri ketamab'äl. Nb'an chi ke achi'el man jun kiq'ij. Jun ak'wal janina ruq'ij, roma k'a ri' k'atzinel nya'öx ta che re ri ak'wal ri etamab'äl richin man nq'olotäj ta. E k'ïy man nkik'ül ta etamab'äl, yeq'olotäj el koma ch'aqa chïk winaqi' roma ri' rije' man jun achike ketaman, ri achike nb'ix chi ke ja ri' nkib'än.

Ri yalan yeq'olotäj ja ri aj pa juyu', roma nsuj kipeq, janina nb'ix chi ke, rije' nkichöp el ri b'ey nya'öx chi kiwäch.

TATZ'IB'AJ RI NK'UTÜX CHI AWE PA RUWI' RE TZIJONÏK RE YE'

1. *¿Achike roma k'o chi nk'üt chi kiwa ri ak'wala' ri ütz taq na'oj, taq b'anob'äl?*
2. *¿Achike ri k'atzinel yenojin ri kik'ayewal ri ak'wala' richin ütz nkib'än?*
3. *¿Achike winaqi' ri janíla e mestan?*
4. *¿Achike ri k'atzinel richin man yeq'oläj ta ri ak'wala'?*
5. *¿Achike ri k'atzinel richin man yemestäx ta ri winaqi' kitz'ilon ki'?*

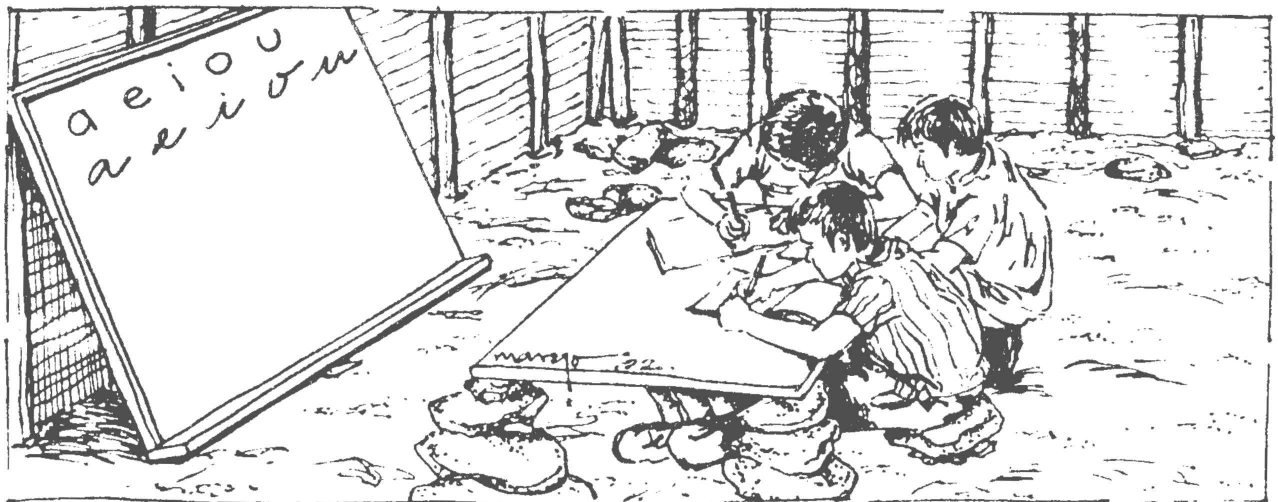
CH'OB'ONÏK

Tatzijoj achike naq'ijuj chi rij re jun tzijonïk xsik'ïx chi kij ri ak'wala' wawe'.

TZIJ UKUSAN CHI RUPAM RE TZIJONÏK RE YE'

Pa q'ös. Pa juyu'.

Peq. Pwäq, nk'atzin richin nab'än aloq'oj.

ROXLAJUJ TZIJONÏK

RI K'OY

Ri ojer taq winaqi' kitz'eton pa jun juyu' jun chiköp rub'inib'an k'oy. Ri winaqi' ojer xe chi kaqän yeb'yaj wi roma manäq ch'ich'; man achi'el ta wakamin k'o chïk ch'ich', ri ojer ri' kan xa xe chi kaqän yeb'yaj ri winaqi', taq nkichöp b'inen pa b'ey richin yab'e pa tinamït, yekik'wa'j kikej, yeb'ek'ayin chi ri'. Richin yab'e'apon pa tinamït, k'o chi yatik'o chi ruchi' jun siwan, chi ruchi' ri siwan ri' chi ri' kitz'eton ri winaqi' noqa el jun chiköp rub'inib'an k'oy. Ri winäqi' nkitzijoj chi ri k'oy achij.

Nb'ïx chi jun b'ey jun achin xb'ek'ayin pa tinamït, ruk'wa'n ri rixjayil. Taq e b'enäq pa b'ey, chi runaqaj ri siwan, k'a xkina' xoqa' el ri k'oy chi kij. Xpe ri k'oy ri' xuk'än kan ronojel ri kichuxtäq kik'wa'n richin nkib'ek'ayij. Ri k'oy man xa xe ta ri chuxtäq xuk'än kan chuqa' xuk'än kan ri rixjayil ri achin. Ri achin xutzeqelb'ej el ri k'oy richin nuköl kan ri rixjayil, ke ri' xb'e chi rij. Taq ri k'oy xunab'ej chi ri achin b'enäq chi rij, xuxil kan chi ixk'äq, xusok kan; ke ri' ri achin xkanäj kan, xuxib'ij ri', man xtikïr ta xuköl kan ri rixjayil, ri k'oy xuk'wa'j ri ixöq.

Ri k'oy xuch'elej el ri ixöq pa k'echelaj akuchi' k'o wi ri rachoch, xb'eruya' pa jun jül.

Xtzolöj pe ri achin, manäq chïk ri rixjayil ruk'amon pe, xuqa qa chi rachoch ri achin manäq chïk rixjayil, noq' roma xb'e kan ri rixjayil, man xb'erub'ana' ta chïk ruk'ayij. Ri achin rik'in juley chïk rach'alal xkib'ekanuj ri rixjayil, xkib'ekanuj ri akuchi' xuk'än kan ri k'oy.

Ri k'oy ruya'on ri ixöq chi ruwäch ri siwan, taq nkanüx ri ixöq koma ri rach'alal, ri k'oy yerutzu' pe, man jun nq'an richin man ntz'et ta el. Nik'aj q'ij xkanüx ri ixöq, xe man xkïl ta pe roma man jun xkïl ta akuchi' k'o wi rachoch ri k'oy, man jun xkitz'et ta.

Xq'ax ri q'ij, ri ik', ri juna'. Nb'ïx chi ri ixöq xb'ek'oje' xtaq ral, ri xtaq ral ri ixöq kiyon xtaq k'oy yetzu'un roma kan ke ri wi ri' ri kitata', achi'el k'a ri tata'aj ri' ke ri' ri xtaq ak'wala' xek'oje', kiyon taq k'oy. Ri ixöq pa juna' xk'uje' chi ri' rik'in ri k'oy.

Jun cha q'ij ri' juley winaqi' nkikanuj kisi' chi rupam ri siwan akuchi' k'o wi rachoch ri k'oy. Taq xkak'axaj ri winaqi' achike la ri nuräq pa ruchi', nsik'in, —¿achike k'a ri'? —xecha' rije'ütz. Taq xkitz'et xa jun k'a ixöq ri nsik'in pe pa jun jül chi ruwäch ri siwan:

—Ja rin tat tat, kinito' jub'a', kinik'wa'j" —ncha' ri ixöq.

—Achike k'a nab'än wawe' —xecha' ri winaqi'.

—Manäq k'a ri táta, xa jun k'oy in k'amayon pe, wakamin yich'ujïr yan wawe' roma xa rik'in chiköp in k'o wi —xukamluj ri ixöq.

Taq xkitz'et ri winaqi', chi ruxk'ïn ri ixöq e k'o jun molaj ak'wala', xa xe k'a kiyon taq e k'oy ri kipaläj. Ke ri' ri ixöq xkichöp oq'ej chi kiwäch ri winaqi', man nrajo' ta chïk nik'oje' kan. Ri winaqi' xkik'utuj che re:

—¿Akuchi' k'o ri k'oy?

—Wakamin b'enäq k'utüy qaway, ja ri e ruchajin ri winaqi' chi ruchi' taq b'ey. Ri winaqi' wakamin xa man yeq'ax ta chïk ke taq re' roma xa b'aj nxib'in pa taq b'ey; nuk'utuj ruway, wakamin ja ri b'enäq.

—¿Nb'eyalöj taq nb'e rija' chi ruk'utuxik ri iway? —xkik'utuj ri winaqi' che re ri ixöq.

—Ja', nb'eyalöj, nb'erub'ana' laq jun ka'i' oxi' ramaj pa taq b'ey , k'a k'o na nrïl pe k'a ri npe, wakamin man jani tzoloynäq pe —xcha' ri ixöq.

Xepe ri winaqi' ri' xkib'ij che re:

—We rat yatikïr yatanimäj, jo' k'a ri', tqachapa' yan b'ey wakamin, kan aninäq jo' —xecha' rije'.

Ri winaqi' xkik'än pe ri ixöq roma xkijoyowaj ruwäch. Ri ixöq ri' man jun rutzyaq rukusan, xa matyox k'a ri winaqi' ri' kik'walon ruxil xtaq tzyäq ja ri' xkiyala' pe che re. Ke ri xepe rije', xkichöp pe b'ey. Man npalb'etäj ta chïk ri b'ey chi kiwäch ri e petenäq.

Näj chïk kiyo'on kan ri k'echelaj, aninäq e petenäq, —wakamin yojb'e'apon yan —yecha' cha rije'.

Taq ri k'oy xtzolin chi rachoch, man jun chïk xuwïl ri ixöq, ke ri' xuchöp rukanuxik. Ri k'oy roma xa chiköp, chanin nb'iyin, nuseqela', nuseqela' kaqän ri winaqi' petenäq.

Ri winaqi' kichapon pe b'inen, xkïl pe jun ruwajuyu', e q'itajnäq chïk rije' roma ri ixöq man ntikïr ta chïk nib'iyin aninäq. K'ate' xkina' rije' xeb'eruq'i' ri k'oy. Xe ok yan chi rupam ri tinamït taq xeb'eruq'i' ri k'oy, xpe ri k'oy ri' xuch'elej kan ri ixöq chi kiwäch ri winaqi', ke ri xb'e chïk kan jun b'ey ri ixöq, man xetikïr ta chi rij ri ixöq, ri ixöq noq' xb'e kan. Ri achi'a' man jun chuqa' achike xkib'än roma itzel chiköp ri k'oy, nkamisan.

Ke ri' achi'a' xkiya' rutzijol pa tinamït ri xkitz'et, ronojel k'a ri tinamït xkiya' chi kiwäch richin nkib'ekanuj ri ixöq. Pa jun nimaq'a' xeb'e' b'ama ronojel ri tinamït xeb'e. E k'ïy winäq xeb'e roma ri chiköp kan itzel, nkamisan. Taq xeb'e'apon pa siwan, k'o ri ixöq chi ri'. Ri achi'a' xek'oje' chi ruchi' ri jül, kewan ki' chi ruchi' ri jül k'a xel na el ri k'oy. Ri achi'a' nkib'ij chi we xtb'e chi kij, nkikamsaj. Koyob'en chi ri'. Jun yan mama' ramaj kek'oje' chi ri' taq xel el ri k'oy, xb'e ri k'oy. Kan xe xel ri chiköp, ja ri xe'ok apo ri achi'a', xkib'ek'ama' pe ri ixöq, ja ri xkik'än pe pa tinamït. Man npalb'etäj ta chïk ri kib'ey chi kiwäch, ntijöx k'a.

Taq xb'e'apon ri k'oy chi rachoch manäq chïk ri ixöq, man jun chïk ri ixöq, xe chïk ri ak'wala' e k'o kan. Ja ri xuchöp oq'ej ri chiköp, janina noq'. Ke ri' ri chiköp xuchöp pe b'inen pa tinamït richin noruk'ama' qa ri ixöq, nuseqesa' nuseqesa' raqäqn ri ixöq peteneq

Taq xuqa qa pa tinamït, ri chiköp xuchöp rukanuxik ri ixöq, xe k'a man xrïl ta chïk, janina noq' kojöl taq jay, nub'än ruq'ab'al chi ja ri ixöq nukanoj, man ntikïr ta nch'o'n, xe ntikïr nub'än ruq'ab'al, janina noq' ri k'oy. Ri winaqi' ketaman chuqa' chi ri nub'än ri chiköp man ütz ta, roma ri' man xkib'ij ta che re akuchi' rewan ri' ri ixöq. Ri k'oy nutïjk ruq'ij nukanoj ri ixöq, man xrïl ta pe, ja ri xtzoloöj pa k'echelaj.

Ri winaqi' chuqa' man xkikamsaj ta, xa chiköp k'a ri xe man xkikamsaj ta, roma xkijoyowaj ruwäch. Ri k'oy janina nuroq'ej ri ixöq roma xanimej pe rik'in.

TATZ'IB'AJ RI NK'UTÜX CHI AWE PA RUWI' RE TZIJONÏK RE YE'

1. *¿Achike nkikusaj ri ojer taq winaqi' richin yeb'e juk'an chïk tinamït?*
2. *¿Achike roma yeruq'et winaqi' ri k'oy toq nkib'eb'ana' kik'ayij?*
3. *¿Achike roma man xtikïr ta ri achin xuk'än kan ri rixjayil pa ruq'a' ri k'oy?*
4. *¿Achike kib'anikil ri ak'wala' xek'oje' rik'in ri ixöq toq xek'oje' xtaq ral?*
5. *¿Janipe' mul xkajo' ri winaqi' xkiköl ri ixöq pa ruq'a' ri k'oy?*
6. *¿Achike rub'eyal xkib'än pe ri ruk'isib'äl mul toq xkib'ek'ama' ri ixöq?*
7. *¿Achike xub'än ri k'oy toq xb'ek'an pe ri ixöq chi ruwäch ri ruk'isib'äl mul?*
8. *Achike roma ri winaqi' man xkikamsaj ta ri k'oy.*

CH'OB'ONÏK

Tatz'ib'aj achike naq'ijuj chi nb'e'el re jun tzijonïk re ye'.

TAQ TZIJ XEB'ÏX CHI RUPAM RE JUN TZIJONÏK RE YE'

Ruq'ab'al. Ri nkib'än ri winäq manäq kich'ab'äl, rub'eyal richin nab'ij ri nawajo' rik'in ri q'ab'aj.

RUKAJLAJUJ TZIJONÏK

RI RUK'ATZINEL RI YA'

Wawe' pa qatinamit manäq ya', roma ri' yalan yojtijon poqon. Nqab'ij chi k'ayew roma nqatz'et chi wawe' pa qatinamit jun q'ij k'o, jun q'ij manäq ri qaya'. We manäq ya' manäq chïk yojuk'ya' ta, manäq chïk nb'an ch'ajo'n, manäq chïk nqab'än raq'omal qatiko'n. Ri ya' ja ri' ri k'atzinel chi ruwäch ri k'aslem, kan nk'atzin we chi qichin; junan rik'in qaway, we manäq ya' manäq richin nach'äj aq'a', manäq richin nab'än aq'utu'n. Man nakoch' ta janipe' q'ij man naqüm ta aya' ja ri yakom, roma ri' yalan ruq'ij ri ya'.

Ri ya' janina nk'atzin, we k'o taq achikopi' ütz ye'ak'wa'j pa raqän ya' richin naya' kiya' achi el taq qawakx, taq qakej. Roma k'a ri' ri ya' janina k'atzinel, manäq ya' yaköm, roma xa ja re ye' nk'atzin chi qe röj richin nqaqüm, nqab'än jub'a' raq'omal qatiko'n. We manäq ya' yeb'echikopïr qatiko'n.

Atikon awichaj, atikon awawän, man nab'än ta raq'omal yejopojo' chikopi' chi rupam, ye'ok chikopi' chi rupam, man nk'ayitäj ta chïk taq awichaj, nk'aq kan chi awäch roma ruyon jut rupam. Chuqa' ri ya' nk'atzin richin nch'aj qatzyaq, richin yojatin, richin nqajosq'ij qi', ja ri' nk'atzin we la ya'.

We manäq ri ya' junan rik'in manäq qaway, junan rik'in manäq qaq'aq'. Ronojel nuk'än pe ri ya', junan rik'in ri k'o qasi', we manäq qab'oxb'äl man ütz ta nqab'än ti qaq'aq'. Ke ri', ri ya' kan yalan we ruqi'ij. Ri ya' stape' k'o awixim we manäq ya' ja ri manäq nab'än che re richin naroqowsaj, roma ri' janina nk'atzin ri ya'.

Ri k'oton ya', achi'el nkib'ij ri winäq we xa nak'ek'ej ja ntzaq el. Chuqa' ri ya' k'o kixajanib'al, man ta ke ri ri', man ta nb'e. Achiel röj, k'o qaya' qak'oton toq rub'anon kan, we nroq'och'itej el ri pajb'äl:

—Ütz k'a ri' man xuxib'ij ta el ri' ri qaya' —yojcha'.

Ja ri' nb'e nb'e la ya'.

Ri nkib'än che re nkikanoj taq b'ojo'y taq e wita ok, nkiya' el atz'am chi rupam richin nujäk' ri ya', ja ri npe k'ïy ya' nkib'ij. Ri raqän ya' man kan ta wetaman rub'anikil, xa xe k'o taq k'oton ya' chi ruchi' ke taq ri' ja ri yechaqer qa.

Rin nutz'eton jun b'ey ruk'u'x ya' nqab'ij chi richin. Ri ojer kan, rin xintz'et jun kumätz k'o chi rupam ri qak'oton ya'. Jun q'ij ri' jun qak'uljay xukamisaj,

xtikïr xukamisaj ri kumätz pa ya', man ütz ta nuna' rija' nuqüm ri ya' roma ri kumätz.

Xuq'ijuj xukamisaj ri kumätz, achike xub'än taq xukamisaj ri kumätz xchaqer ri k'oton ya, taq xqanab'ej xa ja ri jun qak'uljay xkamisan kan ri kumätz, ja ri manäq chïk qaya' wakamin. Xa k'o ruxajanib'al ronojel, xa ja röj man nqanimaj ta.

Achi'el nqab'ij wakamin chi ri winaqi' yeb'e pa etamab'äl nk'oje' pa kijolom chi re xa man jun ketaman, xa chaq nkib'ij naq kina'oj ta.

Rin ja re' nutz'eton che re ye' k'o ruxajanib'al.

Achi'el ninquqa' qa rin xa xe xkamisäx ri kumetz k'o chi rupam ri ya' ja ri xchaqer; xchaqer ri ya', xu xa naqaj ok k'o wi ri ya', xa kan nitz' ok k'oton qa ri ulew ja ri k'o ri ya' chi ri'. Wakamin manäq chïk ri ya' roma ri kumetz xkamisäx chi rupam ri k'oton ya'.

Ri k'oton ya' we nk'ayïx ri ya' k'o chi rupam ntzolöj el ri ya', ja ruxajanib'al ri', we nak'ayij la ya' ntzaj. Roma ri' taq jun winäq nrajo' nuloq' ruya' nb'ïx pe chi re:

—Xa manäq ri, xa manäq ri —yecha'.

—Xa kan xe k'a richin rajel qakolo' —yecha' ri winaqi' nkik'ul kan.

—We nak'ayij ri ya', xa man nk'oje' ta ruk'ux ri ya' —nkib'ij.

Kan qitzij nkib'ij ri winaqi', we xa chöj nasipaj ri ya' yalan nk'oje' ruk'u'x ri ya', man nk'is ta, man nik'is ta, we xa xak'ayij eqal eqal nb'echaqer.

Roma ri' konojel ri winaqi' nkisipaj. Chuqa' K'o chïk ch'aqa winaqi' nkib'ij :

—Manäq, xa manäq ya', nk'is yan qa —yecha'. Roma nkik'ek'ej nkisipaj pe jub'a' ya' ke ri' nkib'ij pe chi awe, chuqa' ja ri nb'anun chi nb'echaqer ri kiya'. Ronojel k'a re' ja ri rub'anikil ri k'oton ya' e k'o chi ruchi taq jay.

TATZ'IB'AJ RI NK'UTÜX CHI AWE PA RUWI' RE TZIJONÏK RE YE'

1. *¿Achike nk'atzin wi ri ya'?*
2. *¿Achike nb'erub'ana' we manäq ya'?*
3. *¿Achike ruxajanib'al ri ya'?*
4. *¿Achike roma yechaqer ri ya'?*

5. *¿Ütz, man ütz ta nak'ayij ri ya'?*
6. *¿Achike roma xchaqer ri k'oton ya' nub'ij chi rupam re jun tzijonïk re ye'?*
7. *¿Achike nk'atzin we chi ke ri tikonela' ri ya'?*

CH'OB'ONÏK

Achike naq'ijuj chi rij re jun tzijonïk re ye' ri xtzijöx chi awe.

TZIJ UKUSAN CHI RUPAM RE TZIJONÏK RE YE'

Man nb'e ta chïk. Man nk'ayitäj ta chïk.

K'atzinej wi. K'atzinel wi.

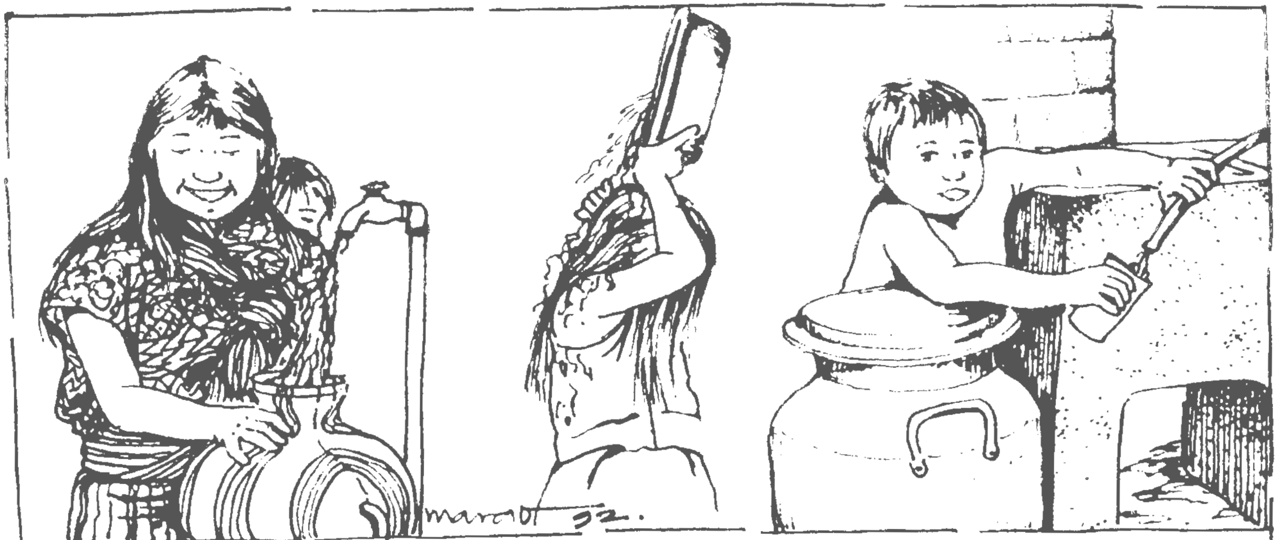
Yechaqer. Yechaqi'j.

Nroq'och'itäj. Nraqach'itäj.

Taq. Toq.

Quqa'. Q'ijuj, ch'ob'ik.

Ntzolöj. Ntzolin.

ROLAJUJ TZIJONÏK

RI TIJOB'ÄL

Taq nb'an jun tijob'äl, k'o chi ntz'et achike nk'atzin chi ke ri ak'wala', e janipe' ak'wala' e k'o chi rupam ri tinamït. Ri tijob'äl toq nb'an qa k'o chi chawon nb'an chi re, richin ke ri yek'oje' ütz ri ak'wala' chi rupam, man ta b'aj latz' yek'oje' chi rupam ri tijob'äl. K'o tijob'äl ri b'aj e latz', e k'ïy ak'wala' yek'oje' chi rupam jun jay, achi'el nkejqaj ki', ¿achike roma?, roma man nkitz'et ta nab'ey ri yeb'anon qa.

Chuqa' jun tijob'äl k'o chi ntz'et akuchi' nb'an wi. Jun tijob'äl k'o chi nb'an akuchi' ütz yaq'ijun, yach'ob'on wi, akuchi' man yeq'ax ta ch'ich'. Chuqa' jun tijob'äl k'o chi nk'oje' näj akuchi' e k'o wi' ri kaminaqi'.

Ri achin ri nb'anon jun tijob'äl nk'atzin chi retaman achike rub'anikil jun tijob'äl, achike nk'atzin che re jun tijob'äl.

Jun chïk k'ayewal ri k'o pa taq qatinamit ja ri manäq tijob'äl, janina nk'atzin k'ïy tijob'äl juk'an chïk tinamït.

Achi'el pa qatinamit röj k'o tijob'äl; k'o tinamït yab'e'apon chi rupam manäq tijob'äl natz'et.

Ri janíla nkïl k'ayewal chi ruwäch ri qatinamital ja ri ak'wala' aj pa q'ös, chi ri' nqatz'et wi chi manäq tijob'äl. Toq k'o tijob'äl man kan ta e ütz roma manäq ya', manäq saqil, manäq ch'okolb'äl, manäq ch'atel. Roma k'a ronojel re' nqatz'et chi ri ak'wala' aj pa q'ös man ketaman ta yetz'ib'an, man ketaman ta nkisik'ij ruwa wuj.

Yeqatz'et ri ak'wala' aj pa q'ös kejqajlon taq kich'akat, kich'atel, xa ja rije' e uk'wayon xtaq kiwachinäq akuchi' yesamäj wi, ja ri' janina ruk'ayewal, roma ri' man nketamaj ta jab'el ri tijonïk.

Chuqa' taq yeb'an ri ch'akät, ri ch'atel k'o chi npe chi rij ri achi'el kib'anikil ri ak'wala'. K'o tijob'äl k'o kich'atel, xe k'a wi manäq e nim yalan e ko'öl ok chi ke ri ak'wala'.

Taq ke re' kib'anikil ri ch'atäl, ri ch'akät man ütz ta yetz'uye' pa ruwi', k'o b'ey man nb'ekiq'i' ta el, k'o b'ey re' nim nub'än chi ke; roma ri man ütz e tz'uyül man nketamaj ta chïk ri tijonïk. Ri ch'akät, ri ch'atel k'o chi nb'an achi'el taq kib'anikil ri ak'wala'.

Ri janina k'atzinel chi rupam jun tijob'äl ja ri ch'akät, ri ch'atel, we manäq re re', manäq akuchi' yesamäj ri ak'wala'. K'o tijob'äl nqatz'et k'o akuchi' yesamäj wi ri ak'wala' xe k'a man achi'el ta xtaq kipalen rije'. K'o tijob'äl qatz'eton chi

pa ruwi' jun ch'akät yetz'uye' janíla ak'wala', nkipitz'ila' ki' pa ruwi', juntäq man yerub'än ta, k'o chi yek'oje' qa pan ulew. Roma k'a ri' chi rupam jun tijob'äl nk'atzin chi k'o k'ïy ch'akät richin ütz yesamäj ri ak'wala'.

Chi rupam jun tijob'äl nk'atzin jun nimajay, jun wujib'äl jay, jun yakb'äl ojer taq wachinäq, ruxkin jay, akuchi' ntik kotz'i'j, jun aq'omab'äl jay; ja ri' ri k'atzinel nuk'wa'j jun tijob'äl.

Jun wujib'äl jay nk'atzin richin nretamaj jun ak'wal ronojel ri nk'üt pe chi ruwäch. Taq k'o ch'ab'äl man nq'ax ta chi ruwäch ri ak'wal ütz nb'e pa wujib'äl jay, nb'erukanoj chi ruwäch ch'aqa chïk wuj richin nrïl rusolik ri man nq'ax ta chi ruwäch. Toq manäq wujib'äl jay achike nub'än ri ti ak'wal richin nuchojmirisaj ri man q'axnäq ta pa rujolom; taq manäq wujib'äl, manäq wuj richin ri etamab'äl nya'öx che re jun ak'wal, jun tijob'el ke re' man ütz ta.

Jun aq'omab'äl jay chuqa' janina k'atzinel, nqatz'et k'o ak'wala' b'aj kiyab'il, yeyawäj qa chi rupam jun tijob'äl, nq'axom kipam, nq'axon kijolom, rik'in jub'a' manäq ti rupeq richin nb'eruloq'o' pe ti raq'om. Roma ri' janina k'atzinel nk'oje' jun aq'omab'äl chi rupam jin tijob'äl roma wi nq'axom pe kijolom, nq'axom pe kipam ri tijoxela' ütz ye'awoq'omaj chi ri', stape' xa jun q'axb'äl q'axom nya'öx che re xa xe k'a nch'uch'ur qa ri ruq'axomal.

Chuqa' nk'atzin jun nimajay richin nkib'än kinimaq'ij chi rupam. K'o tijob'äl nkib'än kinimaq'ij chi ruchi' ri tijob'äl, ri ak'wala' yetz'uye' chi ruchi' ri tijob'äl, roma ri' k'atzinel jun jay nim richin nkib'än kinimaq'ij.

Chi rupam jun tijob'äl nk'atzin jun ruwajay ri akuchi' ye'etz'an ri ak'wala' taq noqa ri ramaj richin ri uxlanik. Ri uxlanik nk'atzin richin man nk'o ta kik'u'x ri tijoxela'. Roma ri' xqab'ij yan qa chi janina k'atzinel chi jun tijob'äl nim jub'a' richin ke ri' ri tijoxel man nuna' ta chi tz'apel, richin nuna' achi'el ta chi rachoch k'o wi.

TATZ'IB'AJ RI NK'UTÜX CHI AWE PA RUWI' RE TZIJONÏK RE YE'

1. *¿Achike k'atzinel chi netamäx nab'ey richin nb'an qa jun tijob'äl?*
2. *¿Akuchi' nqatz'et wi chi k'o janíla k'ayewal roma manäq tijob'äl?*
3. *¿Achike kib'anikil ri ch'akät, ri ch'atel k'atzinel chi ke ri ak'wala' pa tijob'äl?*
4. *¿Achike jay e k'atzinel chi rupam jun tijob'äl?*
5. *¿Achike nk'atzin wi jun wujib'al jay chi rupam jun tijob'äl?*
6. *¿Achike nk'atzin wi jun nimajay chi rupam jun tijob'äl?*

CH'OB'ONÏK

Tatz'ib'aj achike nach'öb' chi rij re jun na'oj tz'ib'an chi rupam re jun wuj re ye'.

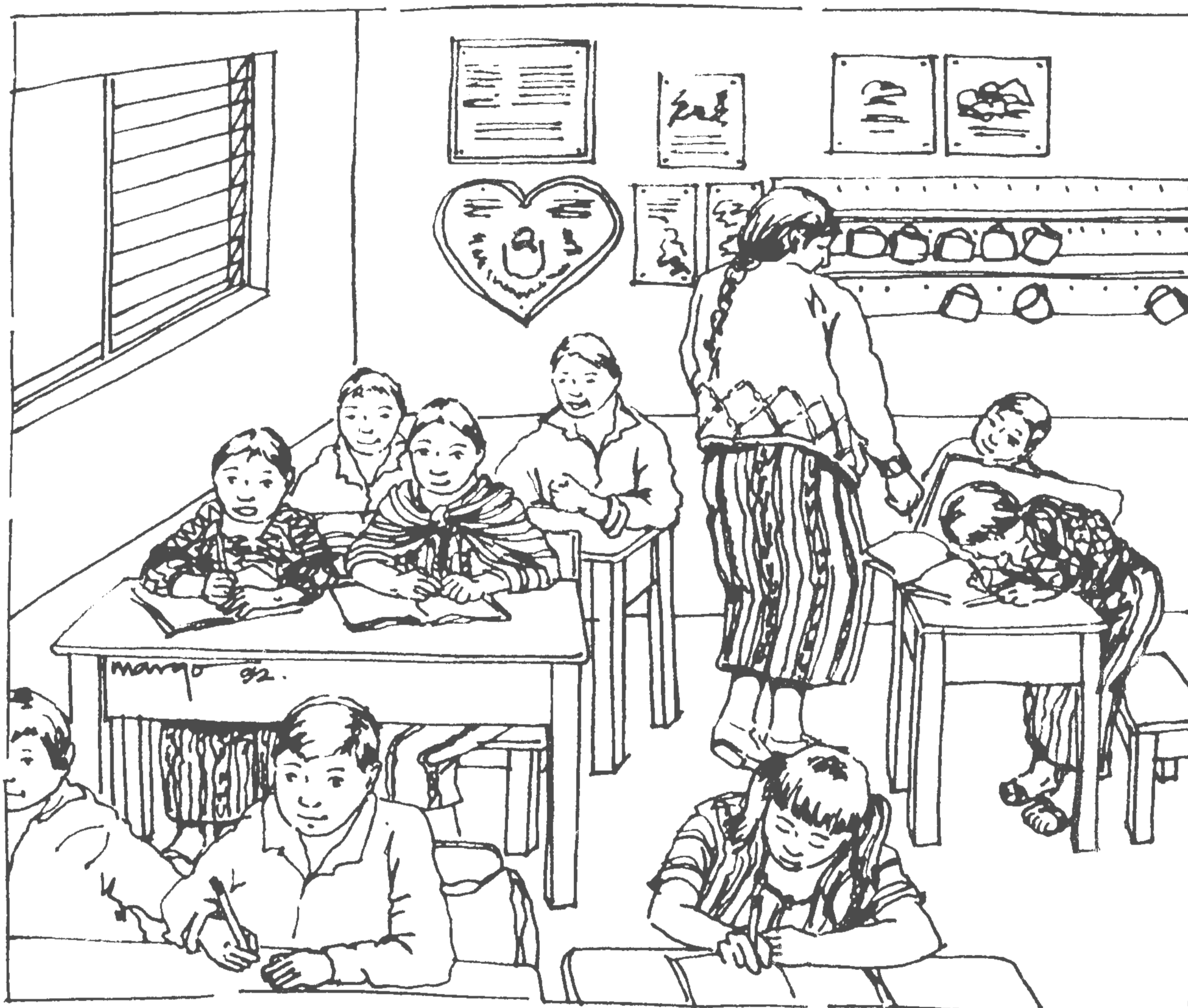
TZIJ UKUSAN CHI RUPAM RE TZIJONÏK RE YE'

Pa q'ös, pa juyu'. Ja ri man pa tinamït ta, nb'ïx ke ri' chi re ri akuchi' k'o kachoch ri winäqi' e k'o pa juyu'.

Ch'atel. Ja ri nk'atzin richin yatz'ib'an pa ruwi', yawa' pa ruwi'.

Ch'okelb'äl, tz'uyub'äl. K'atzinel richin yatuxlan pa ruwi' toq at kosnäq yab'e'apon pa jay.

Chuqa'. Chiqa'.

RICHIN TZ'IB'ANÏK

RICHIN TZ'IB'ANÏK

RICHIN TZ'IB'ANÏK

RICHIN TZ'IB'ANÏK

RUCHOLAJEM RE SAMAJ